รายงานการวิจัย

ศึกษาความเป็นมา รูปแบบ และแนวทางอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

The Study of background,types and the war of the conservation of Local of likapa kanatavonsuntornsin borhin villagers in sikao trang

อัครเดช ศิวรักษ์ Aukaradach Sivaruak

และ

เอนก สาวะอินทร์ Anek Sawain

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการประมง

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง

ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

งบประมาณรายได้ประจำปี 2561

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย งบประมาณรายได้ ประจำปีพุทธศักราช 2561 บัดนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีจากการให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากนายถาวร รักรู้ สมาชิกลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ที่ได้ให้ทั้งความรู้และยังอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆให้แก่ทีมวิจัย

ขอขอบคุณ สุติสา จินดาแก้ว นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ ประจำอำเภอสิเกา ที่ช่วยประสานงานด้านต่างๆกับหน่วยงานวัฒนธรรมจังหวัดตรัง

ขอขอบพระคุณชาวบ้านพรุจูดและผู้ร่วมชมคณะลิเกป่า ที่กรุณาให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกให้แก่ทีมวิจัย ทั้งยังช่วยประสานงานกับแกนนำในชุมชนทำให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นคุณความดีแก่คณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ ชาวบ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรังและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน

อัครเดช ศิวรักษ์

ตุลาคม 2562

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบของการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง 2) เพื่อส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์การแสดงลิเกป่าอย่างเหมาะสม โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการประกอบกับการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกวงลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์จำนวน 10 คน ผู้เข้าชมจำนวน 30 คน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 5 คน

ผลจากการศึกษาพบว่าลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษโดยใช้ชื่อในการแสดงครั้งแรกว่า “คณะลิเกแดงตรัง” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะกิจจาเกสรสุนทรศิลป์ และคณะถาวรสุนทรศิลป์จนถึงปัจจุบัน ส่วนรูปแบบการแสดงเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู การออกแขกแดง การดำเนินเรื่อง และการส่งครู องค์ประกอบการแสดงประกอบไปด้วยคณะลิเกป่า เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี ความเชื่อพิธีกรรม โอกาสในการแสดง ส่วนแนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าบ้านพรุจูดนั้นจำเป็นต้องอนุรักษ์รูปแบบการแสดงทั้งนี้ควรเริ่มต้นจากเจ้าของคณะและสมาชิกในวงก่อนเนื่องจากเป็นผู้รู้โดยต้องมีความตระหนักและเข้าใจระบบในการอนุรักษ์ หน่วยงานในภาครัฐควรสนับสนุนให้มีโอกาสได้แสดงในงานต่างๆ อีกทั้งควรพัฒนาการเรียนการสอนแบบเรียนในหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปะการแสดงของท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ในระยะยาวต่อไป

คำสำคัญ: ลิเกป่า,การอนุรักษ์, รูปแบบ,

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study the history of Likae Paa Thawornsunthornsilp, Ban Phujude, Bohin Sub-district, Sikao District, Trang Province 2) to study the pattern and the components of Likae Paa Thawornsunthornsilp, Ban Phujude, Bohin Sub-district, Sikao District, Trang Province performance 3) guideline approaches to safeguard Likae Paa performance. In this study, data were collected from academic documents, participant observation, and in-depth interview with 10 members of Likae Paa Thawornsunthornsilp, 30 audiences and 10 related.

The findings showed that Likae Paa Thawornsunthornsilp inherited from the antecessor, the name of the first show that " Likae Dang Trang" was later changed to Kijjakasornsunthornsin, and
Thawornsunthornsilp to the present time. The pattern of performance will begin with the following process. beqqinq Premiere continuity and sendinq The components of Likae Paa performance includes the following: costume, musical instrument, ritual and performance opportunity, to conserve Likae Paa performance, it is necessary to conserve its traditional performing style. It should be started by the owners and members of the band first, since they have knowledge, and need to be aware and understand the system of conservation.

Keywords: Likae-paa**,** , Conservevation, format

สารบัญ

หัวเรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
1. บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	3
ทฤษฎี สมมุติฐานและกรอบแนวคิดของการวิจัย	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	3
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเป็นมาของลิเก	4
เอกสารที่เกี่ยวกับการละเล่นลิเกป่า	7
เอกสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม	7
3 วิธีการดำเนินการวิจัย	14
4 ผลการดำเนินการวิจัย	17
ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง	17
ความเป็นมาของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์	20
ขั้นตอนและรูปแบบการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์	21
แนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์	35
5 สรุปผลการดำเนินการวิจัย	37
บรรณานุกรม	39
บุคลานุกรม	40

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

สภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้เป็นคาบสมุทรถูกขนาบด้วยทะเลทั้งสองด้าน มีเทือกเขา ที่ราบลุ่ม มีทะเลสาบ มีสายน้ำน้อยใหญ่เป็นจำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเล จากลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ชุมชนภาคใต้มีการติดต่อกับคนหลายเชื้อชาติ ทั้งการติดต่อค้าขาย การเผยแผ่ศาสนา ลัทธิความเชื่อ รวมทั้งการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในภาคใต้ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านต่างๆ ทำให้ชุมชนทางภาคใต้มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนภาคใต้ในสมัยประวัติศาสตร์มักตั้งบริเวณที่ราบลุ่ม ใกล้แหล่งน้ำหรือชายฝั่งทะเลเพื่อง่ายต่อการทำการเกษตร การดำรงชีวิต การติดต่อเดินทางมักใช้เส้นทางการเดินเรือเป็นหลัก โดยเฉพาะหัวเมืองแถบชายฝั่งจะเป็นท่าเรือ และเส้นทางการเดินเรือทางทะเลที่สำคัญ เนื่องจากดินแดนแถบนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีการติดต่อค้าขาย กับดินแดนต่างๆเช่น จีน อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย นอกจากการติดต่อค้าขายแล้วก็มีการนำเอาความเชื่อ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมประเภทต่างๆเข้ามาเผยแพร่ด้วย

ศิลปะการแสดงลิเกป่าก็ได้เข้ามาเผยแผ่ทางภาคใต้ โดยเฉพาะชุมชนชายฝั่งทะเลแถบอันดามันและบางชุมชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา (อุดม หนูทอง,2529. หน้า139) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ลิเกป่านิยมเล่นกันมานานและมีชื่ออย่างอื่นอีกเช่น ลิเกรำมะนา ลิเกแขกแดง เป็นต้น การเล่นลิเกได้แบบอย่างมาจากแขกเจ้าเซ็น (แขกชาวเปอร์เซียหรือชาวอิหร่านที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์) สังเกตจากคำว่าลิเก มาจากการร้องสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าเรียกว่า “ดิเกร์” ต่อมาคนไทยได้หัดร้องเพลงดิเกร์ ขั้นแรกก็มีท่วงทำนองการใช้ถ้อยคำเหมือนเพลงสวด ต่อมาได้ดัดแปลงเป็นแบบไทย คำว่า ดิเกร์ ก็เพี้ยนมาเป็นลิเก หรือยี่เก นอกจากชื่อของการแสดงที่ได้มาจากแขกแล้ว ลักษณะของการแสดงก็มีการ “ออกแขก” เกริ่นนำก่อนเริ่มการแสดงเป็นเรื่องราว(มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.2534, หน้า4) นอกจากนั้นการแสดงลิเกป่ายังพบว่ามีการแสดงกันอยู่แถบชายทางฝั่งตะวันออก ตั้งแต่สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ปัจจุบันลิเกป่าได้รับความนิยมน้อยลง นอกจากมีเทศกาลหรืองานพิเศษเท่านั้นจึงจะมีโอกาสแสดง

ลิเกป่าบ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ในชื่อคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ ภายใต้การนำโดยอดีตผู้ใหญ่บ้านพรุจูด นายถาวร รักรู้ ปัจจุบันแม้นโอกาสในการแสดงจะมีน้อยลง ในช่วงไม่มีงานแสดงแต่ละคนก็ไปประกอบอาชีพประมงบ้าง ทำสวนบ้าง แต่เมื่อถึงเวลาแสดงหรือใกล้ที่จะแสดงทุกคนก็มาซ้อมกันอย่างพร้อมเพรียงเพราะสมาชิกวงส่วนใหญ่ก็เป็นคนในหมู่บ้านและมีความรักความผูกพันกับการแสดงลิเกป่ามาหลายสิบปี อายุของชาวคณะส่วนใหญ่แล้วก็เลยวัย 60 ปี หากยังไม่มีแนวทางในการอนุรักษ์สืบทอดก็ถือว่าเป็นลมหายใจสุดท้ายของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ดังนั้นการศึกษาลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูดอันเป็นลักษณะศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นในครั้งนี้จะเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของท้องถิ่น เพื่อจะชี้ให้เห็นการดำรงอยู่ในบริบททางสังคมของท้องถิ่น ด้วยสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ศิลปะทุกแขนงย่อมได้รับผลกระทบ ศิลปะการละเล่นของท้องถิ่นก็ย่อมเปลี่ยนไปตามค่านิยมและอิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอก ทั้งยังส่งผลให้เกิดความไม่ต่อเนื่องและเลือนหายไปในที่สุด ดังนั้นการสืบสานและอนุรักษ์จึงจะต้องทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้

ด้วยแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาลิเกป่าของคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง การศึกษาในครั้งนี้จะนำมาซึ่งการรักษาศิลปะการแสดงของท้องถิ่น ทั้งความเป็นมาของลิเกป่า การละเล่น การรวบรวมบทเพลงที่ใช้แสดง มาบันทึกให้คงอยู่เป็นแบบฉบับ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานอย่างถูกต้อง ต่อเนื่องและเป็นแบบแผน อีกทั้งยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้สังคมได้เห็นคุณค่าของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เพื่อเป็นพลังสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นสืบไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและรูปแบบของการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด
2. เพื่อส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์การแสดงลิเกป่าอย่างเหมาะสม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้รู้ความเป็นมาของลิเกป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ได้นำความรู้จากการวิจัยถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่นที่จะศึกษาเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ต่อไป
3. สามารถนำมาพัฒนาการเรียนการสอนได้

ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล การศึกษาครั้งนี้จะแบ่งข้อมูลเป็นสองลักษณะดังนี้

1.1 ข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ เช่น เอกสารที่เกี่ยวกับหมู่บ้านพรุจูด เอกสารที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เอกสารที่เกี่ยวความเป็นมาของลิเกป่า เอกสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม เป็นต้น

1.2 ข้อมูลจากภาคสนาม ได้แก่ ข้อมูลจากการสังเกต การชมการแสดง การสัมภาษณ์ผู้เข้าชมการแสดง การสัมภาษณ์ผู้จัดการวง การสัมภาษณ์นักแสดงและนักดนตรีในวงลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

2.1 ด้านความเป็นมาของชุมชน ประวัติของลิเกป่า ความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2.2 รูปแบบการแสดง ขั้นตอนและโอกาสในการแสดง

2.3 แนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่า กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

ทฤษฎี สมมุติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

ในการศึกษาความเป็นมาของลิเกป่า รูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์ลิเกป่าของคณะถาวรศิลป์บ้านพรุจูด ประเด็นคำถามหลักคือ ความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรศิลป์บ้านพรุจูดเป็นอย่างไร จะฟื้นฟูอนุรักษ์ได้อย่างไร แนวโน้มศิลปะการแสดงลิเกป่าในอนาคตจะเป็นอย่างไร การศึกษาในครั้งนี้เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การพูดคุย การสังเกต ตลอดจนการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง รูปแบบเสนอเชิงบรรยายและมีภาพประกอบบางตอน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ลิเกป่า หมายถึง การแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชนที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ โดยผ่านรากฐานทางประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม และความเชื่อ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้

การอนุรักษ์ หมายถึง การพิทักษ์รักษาและการพัฒนาการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ทั้งในการอนุรักษ์รูปแบบการแสดงและการเก็บเรื่องราวความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ อย่างเป็นระบบ

รูปแบบ หมายถึง องค์ประกอบ ขั้นตอนการแสดง และแนวเรื่องที่นำมาใช้ในการแสดงของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวทางในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยวรรณกรรมต่างๆและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับความเป็นมาของลิเก
2. เอกสารที่เกี่ยวกับการละเล่นลิเกป่า
3. เอกสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรม

1.เอกสารที่เกี่ยวกับความเป็นมาของลิเก

จากการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูล จากหนังสือ ตำรา เอกสาร และบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ ได้รายละเอียดข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติ พัฒนาการ รูปแบบและขั้นตอนของการแสดงลิเก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังนี้คือ

1.1 ประวัติความเป็นมาของการแสดงลิเก

ประวัติของลิเกป่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใดไม่แน่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด คำว่า “ลิเก” เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาเปอร์เซียว่า “ดิเกร์” แปลว่าการขับร้องหรือบทสวดของมุสลิม (แขกขาว)ในการสวดครั้งหนึ่งจะมีผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ 10 คน การสวดจะให้เข้ากับจังหวะรำมะนา ในบรรดาแขกทั้งหลายที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแต่โบราณนั้นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่า “แขกเจ้าเซ็น” เป็นพวกหนึ่งที่ได้รับราชูปถัมภ์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีงานพระราชพิธีต่างๆ พวกเจ้าเซ็นก็ได้ร่วมสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าเพื่อถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์ บทสวดหรือเพลงร้องเรียกว่า “เพลงดิเกร์”นอกจากแขกเจ้าเซ็นจะมีบทบาทเป็นผู้สวดในการสรรเสริญและขอพรให้เกิดความเป็นสิริมงคลถวายแด่พระมหากษัตริย์แล้ว กลุ่มขุนนางในราชสำนักก็ยังนิยมเชิญให้ไปสวดตามบ้านเรือนด้วยเช่นกัน ซึ่งต่อมาคนไทยก็หัดร้องลิเกตามขึ้นบ้างโดยใช้ทำนองเหมือนกันก่อนในช่วงแรก แล้วมีการดัดแปลงให้เข้ากับบริบทของคนไทยในภายหลัง

ลิเกเริ่มขยายตัวอย่างจริงจัง และแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งความจริงแล้วลิเกอาจจะเริ่มเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้ เนื่องจากในขณะนั้นมีการร้องแบบลูกบทแล้ว เริ่มแสดงในงานพระเมรุของพระนางเจ้าสุนันทา กุมารีรัตน์ ได้มีการจัดการแสดงอย่างหนึ่งตามแบบพวกแขก คือ นำคนไทยมาแต่งตัวเป็นแขกนั่งล้อมวงกันตีกลองรำมะนาให้เข้ากับจังหวะ แบ่งการแสดงออกเป็นชุด ๆ ชุดแรกเรียกว่า แขกเปิดโรงรดน้ำ และให้ใช้ชุดนี้เป็นชุดเปิดโรงลิเก ต่อมาชุดที่สองมีคนไทยออกมาเจรจากับแขก ชุดที่สามมีการเล่นออกสิบสองภาษา คือให้ผู้แสดงแต่งตัวเป็นชาติต่าง ๆ ชาติละ 2 – 3 คน ออกมาร้องเล่นตามภาษาของชาตินั้นๆ ไม่ให้ปะปนกัน (สุนันทา โสรัจจ์ , 2516, หน้า167 – 169)

การแสดงลิเกในงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล พระบรมศพของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงกรรณาภรณ์เพชรรัตน์ ตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุ พระราชกิจรายวัน อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 ได้มีการแสดงของแขก ซึ่งจัดโดยขรัวยา มาสวดมนต์ด้วยกัน ทั้งหมด 47 คน ที่ศาลาอัฏฐวิจารณ์ โดยมีการสวดจนถึงสว่าง ในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2423 และต่อมาในวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ.2423 ก็มีสวดแขกอีก โดยเพิ่มเด็กสวดเข้าไปอีก 16 คน และมีการตีรำมะนาประกอบการสวดด้วย (ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม,2538 , หน้า 144) เพลงต่าง ๆ ที่ใช้ร้องประกอบการตีรำมะนานั้นเรียกว่า ปันตน ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า ปันตนุ ของมาลายู หมายถึง กวีนิพนธ์และเรื่องเล่าชนิดหนึ่ง บางทีก็ใช้สวดหรือขับร้องเข้ากับดนตรี ต่อมาการแสดงประเภทนี้ได้พลิกแพลงออกไปเป็น 2 สาขาคือ ฮันดาเลาะ แสดงเป็นชุดต่าง ๆ เช่น ชุดต่างภาษา เรื่องเบ็ดเตล็ด อันเป็นต้นทางของการเกิดลิเก อีกสาขาหนึ่ง คือ ละกูเยา เป็นการแสดงว่ากลอนด้นแก้กัน อันเป็นต้นทางของลำตัด ลิเกปันตนเป็นการแสดงแบบฮันดาเลาะ คือเมื่อโหมโรงด้วยรำมะนาแล้ว ก็ร้องเพลงปันตนต่าง ๆ จากนั้นก็แสดงเป็นชุด ๆ เช่น แขกรดน้ำมนต์ ชุดมอญในเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด ชุดลาวในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนบักป่องบักเป่อ พบพลายบัวและ นางแว่นแก้ว (มนตรี ตราโมท, 2518, หน้า 68 – 69)

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงประธานคำอธิบายเพิ่มเติมไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จเล่มที่ 17 เกี่ยวกับหลักฐานที่มีการแสดงลิเกในงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ความว่า (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505, หน้า 262) พระสยามิศรภักดีเป็นแขกอาหรับ เรียกกันทั่วไปว่า ขรัวยา ได้มาทูลขอเอาพวกนักสวดแขกอิสลามเข้ามาช่วยพระราชกุศล โดยทูลรับรองว่าไม่ขัดต่อคติทางศาสนาอิสลาม เมื่อไปดูก็เห็นว่าเป็นพวกแขกที่เกิดในเมืองไทย แถวนนทบุรี นั่งขัดสมาธิล้อมวง สวดโยกตัวไปมาตามจังหวะของการตีรำมะนา

ลิเกฮูลู และลิเกป่า ของภาคใต้ในปัจจุบันมีรูปแบบใกล้เคียงกับ “ฮันเดาเลาะ” และ “ละกูเยา” ลิเกในภาษาถิ่นมาเลย์ของปัตตานี แปลว่าการร้องรำทำเพลง ฮูลู แปลว่า เหนือ คือ รัฐกลันตัน ลิเกฮูลู คงมาจากรัฐกลันตัน ทางเหนือของประเทศมาเลเซีย รูปแบบคล้ายลำตัด แต่งกายแบบพื้นบ้าน ปรกติแสดงบนลานดิน การแสดงฮูลูนี้ จะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ร้องเพลงโต้ตอบกัน เชือดเฉือนกันด้วยคารมจากเนื้อหาที่หยิบยกมาจากรอบ ๆ ตัว ประกอบด้วยดนตรีพื้นบ้าน เช่น กลองรำมะนา กลองแขกโหม่ง ซออู้ ปัจจุบันลิเก ฮูลู ทางใต้มีอยู่ไม่ถึง 10 คณะ เข้าใจว่าอาจเป็นเพราะ ดิจิเก มีกำเนิดจากกลุ่มชาวไทยมุสลิม ซึ่งพวกชายแดนภาคใต้ก็ล้วนเป็นพวกมุสลิมทั้งสิ้น การกลายตัวจึงมีน้อย (พนิดา สงวนเสรีวานิช, 2538, หน้า 58 – 59) ลิเกฮูลู แตกต่างไปจาก ลิเกป่า ซึ่งเป็นการละเล่นของชาวไทยพุทธ แสดงทั้งเรื่องของไทยและมุสลิม จังหวัดที่มีการแสดง ลิเกฮูลู คือ จังหวัดที่อยู่ตามแนวชายแดนภาคใต้เท่านั้น เช่น ยะลา ปัตตานี สตูล นราธิวาส ส่วนลิเกป่าแสดงแถบฝั่งทะเลอันดามัน เช่น ตรัง กระบี่ พังงา สตูล

การแสดงลิเกป่าโดยทั่วไป มี 2 ลักษณะ คือ การแสดงลิเกป่า เพื่อประกอบพิธีกรรมและแสดงเพื่อความบันเทิง การแสดงชุดนี้จะประกอบไปด้วย ผู้แสดงตัวเอก 3 คน คือ ยาหยี แขกแดง เสนา เป็นตัวชูโรงและดำเนินเรื่องด้วยการออกแขก จบการแสดงเป็นชุดเป็นตอน ลิเกป่า ลิเกแขกแดง หรือลิเกบกนี้น่าจะเป็นต้นกำเนิดลิเกไทย การแสดงเริ่มต้นออกแขกแดงเหมือนกัน แขกแดงภาษาถิ่นใต้ หมายถึง แขกอาหรับ หากใช้คำว่าแขก ก็คงหมายถึงแขก มาลายู แขกชวา แขกมุสลิม (สาวิตร พงศ์วัชร์ , 2540, หน้า 148 – 149) จากการศึกษาลิเกป่าจังหวัดตรังพบว่า ลิเกป่าจะประกอบด้วย ผู้แสดงทั้งหมด 15 – 20 คน เป็นลูกคู่ 5 – 8 คน โดยตีรำมะนา 2 – 3 คน ตีโหม่ง ตีฉิ่ง ตีกรับ เป่าปี่ สีซอ อย่างละ 1 คน นอกนั้นเป็น

ตัวแสดง การตั้งชื่อคณะลิเกป่า มักตั้งตามชื่อของหัวหน้าคณะ การแสดงจะใช้ชายจริงหญิงแท้ เป็นการแสดงที่มิได้ยึดเป็นอาชีพจริงจัง ทำเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น จะแสดงในงานทุกประเภท เช่น งานบวช นาค งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น (ชวาลา จินดาผ่อง , 2540, หน้า 155)

1.2 ที่มาของคำว่าลิเก

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2539, หน้า1-5)ได้อธิบายที่มาของคำว่าลิเก สรุปได้ดังนี้คือ ลิเก มาจากรากศัพท์เดิมว่า ซิกรุ (Zikr) และ ซิกริ (Zikir) เป็นภาษาอาหรับซึ่งใช้เรียกพิธีสวดสรรเสริญองค์อัลเลาะห์เป็นการนั่งสมาธิให้จิตมุ่งไปที่พระเจ้า ซึ่งชาวมุสลิมเชื่อว่า เป็นชั้นสูงสุดของธรรมะ วิธีการสวดมี 2 ชนิด คือ สวดออกเสียงดัง เรียกว่า ซิกริ จาริ(Zikr Jali) และ สวดในใจหรือออกเสียงค่อย เรียกว่า ซิกริ คาฟี (Zikr Khafi) ต่อมาพิธีการสวด และการออกเสียงค่อย ๆ เปลี่ยนจากซิกริ เป็น ดฮิกริ ต่อมาชาวอิหร่านนำการแสดงชนิดนี้ ไปแสดงที่อินเดีย จึงเรียกเพี้ยน จาก ดฮิกริ เป็น ดฮิกร เมื่อนำไปแสดงที่เกาะสุมาตรา ชวาและมาลายู เรียกเป็น ดจิกริ เมื่อเข้ามาแสดงในถิ่นสี่จังหวัดภาคใต้ คือ สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส เรียกเป็น ดจิเก (Dikay) กระทั่งรูปแบบการแสดงเผยแพร่เข้าสู่กรุงเทพ จึงเรียกว่า ยี่เก และกลายเป็นลิเก ตามลำดับ อีกทั้งลิเกตามความหมายในพจนานุกรมภาษามาลายู – อังกฤษ มีคำที่คล้ายคลึงกับคำว่า ลิเก ทั้งสำเนียง และความหมายคือ คำว่า ดิเกร์ ซึ่งมาจากภาษาอาหรับว่า “เบอร์ดิเก” แปลว่า ร้องลำนำ ขับลำนำ และมีคำว่า “เบดเกร์” ซึ่งแปลว่า หญิงสาวเต้นรำตามราชสำนักหญิงเต้นรำและร้องส่งเคลื่อนไหวไปพร้อมกับจังหวะรำมะนา ดังนั้นคำว่า ดิเกร์ จึงกลายมาเป็น ดิเก และลิเก ยี่เก ตามลำดับ

ลิเกเริ่มขยายตัวอย่างจริงจัง และแพร่หลายในประเทศไทยเมื่อต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งความจริงแล้วลิเกอาจจะเริ่มเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้ เนื่องจากในขณะนั้นมีการร้องแบบลูกบทแล้ว เริ่มแสดงในงานพระเมรุของพระนางเจ้าสุนันทา กุมารีรัตน์ ได้มีการจัดการแสดงอย่างหนึ่งตามแบบพวกแขก คือ นำคนไทยมาแต่งตัวเป็นแขกนั่งล้อมวงกันตีกลองรำมะนาให้เข้ากับจังหวะ แบ่งการแสดงออกเป็นชุด ๆ ชุดแรกเรียกว่า แขกเปิดโรงรดน้ำ และให้ใช้ชุดนี้เป็นชุดเปิดโรงลิเก ต่อมาชุดที่สองมีคนไทยออกมาเจรจากับแขก ชุดที่สามมีการเล่นออกสิบสองภาษา คือให้ผู้แสดงแต่งตัวเป็นชาติต่าง ๆ ชาติละ 2 – 3 คน ออกมาร้องเล่นตามภาษาของชาตินั้นๆ ไม่ให้ปะปนกัน (สุนันทา โสรัจจ์) , 2516, หน้า167 – 169)

ลิเกในยุคปัจจุบันได้มีพัฒนาเรื่อยมา เป็น ลิเกเร่ ลิเกลูกทุ่ง ลิเกหางเครื่อง ลิเกคาราโอเกะ เป็นต้น ลิเกล้านนา หรือลิเกพายัพแสดงในภาคเหนือแถบเชียงราย ลำพูน เดิมใช้ภาษากลาง มีเพียงตลกที่ใช้ภาษาเหนือ แต่งกายแบบสมัยใหม่ ท่ารำออกไปทางฟ้อน ต่อมาเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวนางเอกเป็นแบบภาคเหนือ การแสดงช่วงกลางวันใช้ภาษาเหนือทั้งหมด แต่ช่วงกลางคืนจะพูดภาษากลาง ลิเกกลองยาวเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงลิเกทางภาคอีสาน เกิดการผสมผสานระหว่างลิเกกับหมอลำ (พนิดา สงวนเสรีวานิช, 2538, หน้า 56 - 73)

พัฒนาการของลิเกในยุคปัจจุบัน เดิมการแสดงลิเกเป็นที่นิยมมาก ต่อมาเมื่อมีวิทยุและโทรทัศน์ บทบาทของลิเกจึงน้อยลง แต่ลิเกยังคงอยู่ได้เพราะลิเกได้ปรับตัว โดยนำการละเล่นอย่างอื่นมาผสมผสานกันกับการเล่นของแต่ละภาค เช่น หมอลำอีสานที่แต่งกายเป็นลิเกอีสาน เป็นต้น ลิเกเข้ามาเมืองไทยโดยแขกอินเดียนำเข้ามาเผยแพร่ ในปัจจุบันได้มีการดัดแปลง ทั้งบทพูด บทร้อง เครื่องแต่งกาย ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมตามสถานการณ์ เมื่อก่อนลิเกจะสะท้อนภาพบ้านเมืองอยู่มาก แต่ปัจจุบันเน้นเรื่องเครื่องแต่งกายเพื่อดึงดูดความสนใจ มีบทรักที่ดูจริงจังมากขึ้น (ภาษิต จิตภาษา, 2535, หน้า 76 -80)

2. เอกสารที่เกี่ยวกับการละเล่นลิเกป่า

ลิเก เดิมเรียกว่า ดจิเก เป็นการสวดบูชาพระอัลล่าห์ ของพวกมุสลิมนิกายเจ้าเซ็น (ซิอิท) ซึ่งนำเข้ามายังเมืองไทย โดยพวกมุสลิมที่เข้ามารับราชการเป็นนักเทศขันทีในราชสำนักอยุธยา โดยชาวมุสลิมจากเปอร์เซียอันเป็นต้นตระกูลบุนนาคในปัจจุบัน พระครูศรีมหาโพธิ์คณารักษ์ กล่าวว่า พวกมุสลิมนิกายซิอิทจากเปอร์เซีย นำการสวดลิเกที่เรียกว่า ดิเกร เข้ามาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลิเก มาจากคำว่า ดิเกร์ เป็นภาษามาลายู แปลว่า ขับร้อง แต่เดิมลิเกใช้ สวดบูชาพระเจ้าในทางศาสนา ในการสวดครั้งหนึ่ง จะมีคนร่วมพิธีประมาณ 10 คน สวดเพลงแขกเข้ากับจังหวะรำมะนา ในบรรดาแขกทั้งหลายที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแต่โบราณนั้น ปรากฏว่าพวกแขกเจ้าเซ็น เป็นพวกหนึ่งที่ได้รับพระราชูปถัมภ์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีงานพระราชพิธีต่าง ๆพวกเจ้าเซ็นมีโอกาสเข้าสวดสรรเสริญพระเจ้าเพื่อถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์บ่อย ๆ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2541, หน้า 11)

ลิเกฮูลู และลิเกป่า ของภาคใต้ในปัจจุบันมีรูปแบบใกล้เคียงกับ “ฮันเดาเลาะ” และ “ละกูเยา” ลิเกในภาษาถิ่นมาเลย์ของปัตตานี แปลว่าการร้องรำทำเพลง ฮูลู แปลว่า เหนือ คือ รัฐกลันตัน ลิเกฮูลู คงมาจากรัฐกลันตัน ทางเหนือของประเทศมาเลเซีย รูปแบบคล้ายลำตัด แต่งกายแบบพื้นบ้าน ปรกติแสดงบนลานดิน การแสดงฮูลูนี้ จะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ร้องเพลงโต้ตอบกัน เชือดเฉือนกันด้วยคารมจากเนื้อหาที่หยิบยกมาจากรอบๆ ตัว ประกอบด้วยดนตรีพื้นบ้าน เช่น กลองรำมะนา กลองแขกโหม่ง ซออู้ ปัจจุบันลิเก ฮูลู ทางใต้มีอยู่ไม่ถึง 10 คณะ เข้าใจว่าอาจเป็นเพราะ ดจิเก มีกำเนิดจากกลุ่มชาวไทยมุสลิม ซึ่งพวกชายแดนภาคใต้ก็ล้วนเป็นชาวมุสลิมทั้งสิ้น การกลายตัวจึงมีน้อย (พนิดา สงวนเสรีวานิช, 2538, หน้า 58 – 59) ลิเกฮูลู แตกต่างไปจาก ลิเกป่า ซึ่งเป็นการละเล่นของชาวไทยพุทธ แสดงทั้งเรื่องของไทยและมุสลิม จังหวัดที่มีการแสดง ลิเกฮูลู คือ จังหวัดที่อยู่ตามแนวชายแดนภาคใต้เท่านั้น เช่น ยะลา ปัตตานี สตูล นราธิวาส ส่วนลิเกป่าแสดงแถบฝั่งทะเลอันดามัน เช่น ตรัง กระบี่ พังงา สตูล

3. เอกสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสาน

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต จึงมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ตลอดเวลา เพราะในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม มนุษย์จึงเป็นทั้งผู้สร้างสรรค์พัฒนาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั่นมีทั้งเป็นไปในทางบวกและทางลบ ทั้งนี้เพื่อดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงาม มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางในการอนุรักษ์ และสืบสานให้ให้วัฒนธรรมอันดีงามดำรงอยู่สืบไป หรือหากแม้มีการเปลี่ยนแปลงก็ควรให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเองหากกล่าวถึงการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมไทยนั้นเริ่มมีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรมานานโดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2544 : 2-5)

วัฒนธรรมไทยได้เริ่มมีการฟื้นฟู ส่งเสริม เผยแพร่กันอย่างจริงจังมาตั้งแต่ในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม เนื่องจากเมื่อคราวเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยสงครามทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้ภาวะทางศีลธรรมวัฒนธรรมของประชาชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลจึงได้พยายามปรับปรุง ฟื้นฟูปลูกฝังวัฒนธรรมไทยขึ้นโดยการตราพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติฉบับแรกขึ้นใช้บังคับเป็นกฎหมายเมื่อ พ.ศ.2483 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2485 เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น รัฐบาลจึงตราพระราชบัญญัติ

วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2485 ขึ้นใหม่โดยยกเลิกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติทั้ง 2 ฉบับ และให้มีบทบัญญัติเรื่องวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับกาลสมัยพร้อมกันนั้นได้สถาปนาสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2485 และกำหนดให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลนอกจากนี้ ยังได้มีประกาศรัฐนิยมขึ้นฉบับหนึ่งเพื่อชักชวนให้ประชาชนถือปฏิบัติสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ มีหน้าที่ในการค้นคว้า ดัดแปลง รักษา ส่งเสริม ให้คำปรึกษาและเผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติ แบ่งออกเป็นสำนักวัฒนธรรมทางจิตใจ สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สำนักวัฒนธรรมวรรณกรรม และสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ซึ่งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งองค์กรเอกชน ซึ่งประกอบด้วย สมาคมและมูลนิธิ เพื่อดำเนินงานด้านวัฒนธรรมตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ต่อมามีการตราพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2486 โดยมีบทบัญญัติเรื่องการนำวัฒนธรรมมาใช้ให้เหมาะสมกับกาลเวลาและมีประกาศจากสภาวัฒนธรรมแห่งชาติกำหนดให้ประชาชนชาวไทยใช้วัฒนธรรมแห่งชาติ หลังจากการประกาศตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ กิจกรรมทางวัฒนธรรมมีมากขึ้น ตามลำดับ แต่ยังไม่ได้ผลตามเจตนารมณ์ของผู้นำของประเทศในขณะนั้น เพราะผลกระทบของสงครามทำให้จิตใจของประชาชนบางส่วนเสื่อมทรามลง แม้จะมีการอบรมจิตใจข้าราชการในตอนบ่ายวันพุธให้หยุดงาน ให้เล่นกีฬา ร้องรำทำเพลง เล่นรำวง แต่วัฒนธรรมหลายอย่างที่กำหนดขึ้นก็ยังไม่ดีพอ อย่างไรก็ตามการตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติในครั้งนี้ ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาวัฒนธรรม

ต่อมา พ.ศ. 2526 กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าการดำเนินงานวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนโดยทั่วไป และมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ แต่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติไม่มีหน่วยงานรองรับในส่วนภูมิภาค จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือในการดำเนินงานจากหน่วยงานสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ ซึ่งมีภารกิจมากอยู่แล้ว จึงเห็นสมควรให้มีหน่วยงานทำหน้าที่เป็นองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริม สนับสนุนและประสานการดำเนินงานวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์วัฒนธรรม พ.ศ.2526 โดยการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมขึ้นในสถาบันที่มีความพร้อมด้านสถานที่และบุคลากร เช่นสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานอื่น ซึ่งในปัจจุบันมีศูนย์วัฒนธรรมในระดับจังหวัดทุกแห่งและในระดับอำเภอบางส่วน ต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์วัฒนธรรม 2 ครั้ง คือ ใน พ.ศ.2529 และ พ.ศ. 2531

ต่อมาในปี พ.ศ.2535 รัฐบาลเห็นว่า การบริหารงานวัฒนธรรมภายใต้ระบบราชการมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ และการบริหารจัดการทำให้ไม่สามารถที่จะดำเนินงานวัฒนธรรมให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสมรรถในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานวัฒนธรรมของชาติให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงเห็นสมควรให้มีการจัดตั้ง กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม เพื่อระดมทุนและทรัพยากรจากทางราชการและเอกชนมาสนับสนุนการบริหารงานวัฒนธรรมได้อย่างคล่องตัวโดยไม่มีข้อผูกพันกับกฎระเบียบและข้อบังคับของทางราชการ ซึ่งกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรมนี้ จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 หลังจากนั้น พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเห็นว่าการดำเนินงานวัฒนธรรมควรจะเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ เนื่องจากประชาชนคือผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมและเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเองมากที่สุด ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวัฒนธรรมรวม ทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนและหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างจริงจังและมี

ประสิทธิภาพ จึงได้มีประกาศคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมีการจัดตั้ง “สภาวัฒนธรรม” ขึ้นโดยเริ่มจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดก่อนและขยายไปสู่สภาวัฒนธรรมอำเภอและตำบล ตามลำดับ

ต่อมา งานวัฒนธรรมได้รับการเอาใจใส่อย่างมากตั้งแต่มีการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 โดยมีบทบัญญัติที่เป็นสาระสำคัญ เกี่ยวกับวัฒนธรรมหลายมาตรา อาทิมาตรา 4, 39, 40, 43, 45, 63, 74, 81 และมาตรา 289 ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะมาตราที่สำคัญซึ่งได้กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ในการดำเนินงานวัฒนธรรมโดยสังเขป ดังนี้มาตรา 45 และมาตรา 46 ได้บัญญัติให้บุคคลมีสิทธิและเสรีภาพ ในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรเพื่ออนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นหรือของชาติ โดยให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา 69 ได้บัญญัติให้บุคคลมีหน้าที่ ในการรับการศึกษาอบรมพิทักษ์ ปกป้องและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 73 ได้บัญญัติให้รัฐมี หน้าที่ ต้องให้การอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นส่งเสริมความเข้าใจอันดีและสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมทางศาสนามาใช้เพื่อส่งเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต

มาตรา 81 ได้บัญญัติให้รัฐมี หน้าที่ ต้องจัดการศึกษาอบรมสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้การปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยศิลปะวิทยาการต่าง ๆ และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

มาตรา 289 ได้บัญญัติให้องค์กรปกครองท้องถิ่นมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและองค์กรปกครองท้องถิ่นมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและต้องการในท้องถิ่นนั้น โดยคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

จากสาระสำคัญทางวัฒนธรรมตามมาตราต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ได้มีการกำหนดสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของบุคคล รัฐ และองค์กรปกครองท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมดำเนินงานวัฒนธรรมโดยเน้นให้ประชาชนและท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานในด้านวัฒนธรรมของตนเองในลักษณะของการดำเนินงานวัฒนธรรมของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน โดยรัฐเป็นผู้ให้การส่งเสริมสนับสนุน ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นของประชาชนดังนั้น ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมจึงมีสิทธิและหน้าที่ในการดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองนี้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในฐานะที่เป็นส่วนราชการที่มีหน้าที่ในการส่งเสริม สนับสนุน และประสานการดำเนินงานวัฒนธรรมของชาติได้คำนึงถึงและให้ความสำคัญ โดยรณรงค์ให้ประชาชนมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรเพื่อรับผิดชอบในการดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในลักษณะของเครือข่ายเครือญาติทางวัฒนธรรม เช่น สภาวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมชุมชนวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

กระทรวงศึกษาธิการ และคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พิจารณาเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างและจรรโลงจิตสำนึกของประชาชนให้มีชีวิตในสังคมสมัยใหม่อย่างเชื่อมั่นบนพื้นฐานคุณค่าของวัฒนธรรมไทย รวมทั้งสามารถธำรงรักษา พัฒนา และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยให้เป็นสมบัติของมนุษย์ชาติอันจะนำมาซึ่งศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของคนไทยในบริบทของสังคมโลก และนานาประเทศได้อย่างสง่างามและมีศักดิ์ศรี จึงเห็นสมควรประกาศให้ช่วง พ.ศ. 2541 – 2550 เป็น “ทศวรรษสืบสาน

วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา”เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรภาคเอกชน องค์กรชุมชน และประชาชนทั่วไป ได้ร่วมมือกันสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาโดยการนำมิติทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสภาพแวดล้อม ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2542 เห็นชอบให้มีการประกาศแผนแม่บทวาระแห่งชาติว่าด้วย “ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรม”เพื่อการพัฒนา” (พ.ศ. 2541–2550) โดยวางนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2544 : 67)

1. ส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ได้สืบค้นและศึกษาเรื่องราวของมรดกศิลปวัฒนธรรมไทยเพื่อการอนุรักษ์ เผยแพร่ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทย

2. พัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

3.ประสานให้ประชาชนและเยาวชนมีบทบาทและกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมและแหล่งรายได้ของประชาชน

4. สนับสนุนให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิดชูและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างสมศักดิ์ศรีและสร้างสรรค์ต่อมา พ.ศ. 2545 สภาผู้แทนราษฎรมีมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรม กำหนดให้จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรม โดยการบริหารงานด้านวัฒนธรรม มีบทบาทในกลุ่มภารกิจของรัฐในด้านการทำนุ บำรุง ป้องกัน อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สนับสนุนศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ รักษาความเป็นชาติการสืบทอดมรดกของชาติ และเพื่อให้ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติได้รับการเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2545 : 91)สำหรับแนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นมีนักวิชาการเสนอไว้หลากหลายแนวคิด ในงานวิจัยนี้ขอยกตัวอย่างพอสังเขป ได้แก่

ประจักษ์ สายแสง (2531 : 74-75) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ 2 ประเด็นหลัก คือ

1. การอนุรักษ์นั้นเพื่อใคร โดยคำนึงถึงกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านย่อมประกอบไปด้วย

1.1 ชาวบ้าน
1.2 นักวิชาการ
1.3 ผู้ประกอบการวัฒนธรรมพื้นบ้าน
1.4 ผู้ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมพื้นบ้าน
1.5 ผู้สนับสนุนงานวัฒนธรรมพื้นบ้าน
1.6 ประเทศชาติโดยส่วนรวมในเชิงเศรษฐกิจสังคม และความมั่นคง

2. ทำอย่างไร ในประเด็นนี้ประจักษ์ สายแสงได้เสนอไว้ ๒ ขั้นตอนคือ

2.1 การส่งเสริม โดยมีแนวทางดังนี้

1) ควรเริ่มต้นด้วยการรวบรวมและชี้ชัดว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านใดควรจะได้รับการส่งเสริม ณ ที่ใด จะทำโดยการศึกษา ค้นคว้า หรือวิจัยก็ตามที สิ่งใดมีความดี ความงามและจะทำหน้าที่ในสังคมต่อไปก็ควรนำมาเข้ามาพิจารณาหาทางส่งเสริม สิ่งใดที่หมดหน้าที่แล้วก็ควรจะได้รับการบันทึก เก็บรายละเอียดทุกด้านไว้ สิ่งใดที่ควรจะมีหน้าที่แต่ได้ตายไปแล้วก็ควรจะได้รับการฟื้นฟูขึ้นมา

2) การส่งเสริมเพื่อชาวบ้าน ควรให้อยู่ในแนวปฏิบัติของชาวบ้านผู้สนับสนุนพึงให้การส่งเสริมกำลังเท่านั้น

3) การส่งเสริมเพื่อนักวิชาการ ควรให้อยู่ในมือของนักวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงอันเป็นประโยชน์ทางวิชาการมากที่สุด นักวิชาการนั้นควรมีใจกว้างในการมองความเป็นอนิจจังของวัฒนธรรมพื้นบ้านและนักวิชาการควรให้ความรู้แก่ผู้สนใจว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นต้นแบบของสิ่งนั้นสิ่งนี้คืออะไร ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร

4) ผู้ประกอบการวัฒนธรรมพื้นบ้าน ควรส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยประสานผลประโยชน์ทางวิชาการและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กับความมั่นคงของชาติ ทั้งนี้จะต้องมีความร่วมมือกันกับกลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมพื้นบ้านและกลุ่มผู้สนับสนุนวัฒนธรรมพื้นบ้าน

5) จะต้องมีการเชิดชูบุคคล กลุ่มบุคคล ตลอดจนหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่ให้ความสนับสนุนวัฒนธรรมพื้นบ้าน

2.2 การเผยแพร่ การเผยแพร่ย่อมจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ เศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของชาติประกอบกัน การเผยแพร่จึงทำได้ทั้งการให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ในระบบ ควรมีวิชาวัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับการศึกษา จะแยกเป็นวิชาอิสระหรือแทรกอยู่ในวิชาใดก็ตามที ทั้งนี้เพื่อผลทางวิชาการโดยแท้ นอกระบบ ควรจะใช้สื่อต่างๆ ทุกประเภทเท่าที่มีอยู่ สื่อต่าง ๆ เหล่านี้น่าจะนำเสนอรายละเอียดของวัฒนธรรมพื้นบ้านใดๆ ในส่วนที่เคยเป็นมาในอดีต และที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พร้อมทั้งชี้ชัดให้เห็นถึงวิวัฒนาการของวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นๆ อันอาจจะเป็นผลเนื่องมาจาก เศรษฐกิจ สังคม หรือความมั่นคงก็ตามที

ผะอบ โปษะกฤษณะ (2531 : 91) ได้ให้แนวคิดในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นว่าจะต้องปรับวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน แล้วให้คนปัจจุบันรับได้ และได้กล่าวถึงวิธีการส่งเสริมและเผยแพร่นั้นจะต้องรู้จักกลุ่มคน ต้องเข้าใจว่าเขาคือใคร จะส่งเสริมด้านไหน เผยแพร่อะไร และจะทำอย่างไร

สุจริต บัวพิมพ์ (2532 : 830-831) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้าน กล่าวคือ จะต้องมีการจัดตั้งหมู่บ้านวัฒนธรรม หอวัฒนธรรมในท้องถิ่นศูนย์วัฒนธรรมในระดับอำเภอและการให้การศึกษา โดยเริ่มจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนวิธีการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ตั้งแต่ระดับประถมเป็นต้นไปจากแนวคิดของนักวิชาการที่ยกมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ประเพณีข้าวลาซังของบ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา ไว้ 2 ส่วน คือ

1. แนวทางการจัดการอนุรักษ์ในพื้นที่ คือการอนุรักษ์ที่ให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วม หรือดำเนินการอย่างมีอิสระ ภายใต้กรอบแนวคิดที่ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต จึงมีความเกี่ยวข้องกับคนทุกคนตลอดเวลาเพราะการดำรงชีวิตประจำวันของคนล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คนจึงเป็นทั้งผู้สร้างสรรค์ พัฒนาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เพื่อให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมนั้นๆ นั่นเอง เมื่อวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอยู่ตลอดเวลา และคนเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ใช้วัฒนธรรม ดังนั้นการดำเนินงานวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องให้คนในพื้นที่ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุด เนื่องจากผู้ที่เป็นเจ้าของ ย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจ และ

เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมมากกว่าคนที่ไม่ใช่เจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งหลักการดำเนินงานวัฒนธรรมโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือการให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ดำเนินงานวัฒนธรรมของตนนั้นจะต้องให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ ในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร เพื่ออนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นนั้นๆ โดยเน้นให้ประชาชนและท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเองในลักษณะของ “การดำเนินงานวัฒนธรรมของประชาชนโดยประชาชน เพื่อประชาชน” โดยรัฐมีหน้าที่เพียงผู้ให้การส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น

อนึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ถือเป็นหัวใจของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของประชาชนในสังคม ซึ่งมีความหลากหลายในตัวของมันเองจำเป็นที่จะต้องให้ประชาชนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวัฒนธรรม จึงจะเกิดผลถึงความยั่งยืนในการอนุรักษ์ รักษา และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดีงามของชาติ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวทางรัฐศาสตร์ในเรื่องของการปกครองตนเอง คือต้องการให้ประชาชนได้เข้าไปตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ของชุมชนด้วยตนเองซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทุกๆแขนง โดยโคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen& Uphoff) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะเน้นการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์กรการกำหนดกิจกรรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการ และเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผล โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติ และผลประโยชน์ก็จะเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจนั่นเอง นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย (สำนักบริหารเครือข่ายทางวัฒนธรรม. 2547 : 15)

การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรมนั้น เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2544 : 7) ได้อธิบายถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาทั้งหลายจะต้องให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา 8 ประการ ดังนี้

1) ขั้นร่วมศึกษา ค้นคว้าหาปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น และความต้องการของชุมชน

2) ขั้นร่วมสร้างรูปแบบ ค้นหาวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน สร้างสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3) ขั้นกำหนดนโยบาย วางแผนงาน โครงการ และกิจกรรม

4) ขั้นร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมให้มากที่สุด

5) ขั้นร่วมปรับปรุง เสนอแนะระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ขั้นร่วมช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงิน หรือลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถและศักยภาพของตนเอง

7) ขั้นร่วมปฏิบัติตามนโยบายและแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่วางไว้ให้บรรลุผลตามเป้าหมายบังเกิดผลดีแก่ชุมชน

8) ขั้นการควบคุม ติดตาม ประเมินผล รวมทั้งร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรมที่ทั้งเอกชนและรัฐบาลได้จัดทำขึ้น ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นโอกาสให้แต่ละคนเรียนรู้จากกิจกรรมที่ตนปฏิบัติ การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเอง ต่อที่อยู่อาศัย ต่อกลุ่ม ต่อสังคม และต่องานอาชีพ ทำให้มีโอกาสเรียนรู้โดยตรงจากกิจกรรมที่ปฏิบัติ เป็นการเพิ่มความรู้ ความสามารถและความชำนาญมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการมีส่วนของภาคประชาชนจะทำให้เกิดการรวมพลังในการปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่นของตนเอง เป็นการเพิ่มศักยภาพในการดำเนินงานวัฒนธรรมในภาพรวม และเป็นผู้ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัยและภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลก

2. แนวทางในการจัดการอนุรักษ์นอกพื้นที่ หมายถึง แนวการอนุรักษ์นอกชุมชน ซึ่งเป็นการจัดการอนุรักษ์จัดไว้ในสถานที่ของพื้นที่แต่ละจังหวัดหรือแต่ละภูมิภาค โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ หรือหน่วยงานอื่นๆ จัดให้มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ สามารถแสดงผลงานศิลปวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมได้ สามารถจัดให้มีสถานที่จัดการแสดงโดยมีเวทีสำหรับการแสดงเพื่อส่งเสริมให้งานดังกล่าวเป็นที่เผยแพร่มากขึ้น แนวทางจัดการ รัฐจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทหน้าที่อย่างเต็มที่โดยการสนับสนุนงบประมาณจัดหานักวิชาการด้านวัฒนธรรมมามีบทบาทในการวิเคราะห์ ตลอดจนสังเคราะห์ข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว ให้อยู่ในรูปแบบของวิชาการที่ระดับชาวบ้านพอจะรับรู้คุณค่าได้ และรูปแบบของวิชาการที่ระดับนานาชาติสามารถที่จะเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ทั้งนี้ในส่วนงานนี้ต้องมีเจ้าหน้าที่ในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้นกว่าในปัจจุบัน เพื่อเป็นการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมกับศิลปะปัจจุบันโดยจะได้ศิลปวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาเรียกว่าศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวเป็นแนวทางในการพัฒนาที่พยายามหามิติของความต่อเนื่องทางศิลปวัฒนธรรมให้เพิ่มขึ้นไม่ให้มีการขาดตอนทางวัฒนธรรมขึ้นในสังคมไทย แนวทางในการอนุรักษ์แบบการจัดการการอนุรักษ์นอกพื้นที่จะประสบสำเร็จได้นั้นจำเป็นต้องมีแรงสนับสนุนจากภาครัฐเป็นสำคัญ โดยรัฐต้องกำหนดแนวทางที่ชัดเจน และสิ่งที่สำคัญต้องกำหนดบทบาทตลอดจนสรรหานักวิชาการวัฒนธรรมมาทำหน้าที่ให้ดีที่สุดเพราะเชื่อว่าสิ่งนี้เป็นตัวแปรที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรมของประเทศให้มีการพัฒนาที่เจริญขึ้น

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

1.เตรียมทีมโดยการจัดประชุมแบบง่ายๆเรียนรู้แนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนออกแบบเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลการวิจัยเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

2.เตรียมชุมชนโดยการประชุมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัย

3.ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีมีข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา 2 ส่วนคือ ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) และข้อมูลปฐมภูมิ (primary data)

3.1 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับลิเก เอกสารที่เกี่ยวกับลิเกป่า เช่นเอกสารที่เกี่ยวกับความเป็นมาของลิเก เอกสารที่เกี่ยวกับขั้นตอนการแสดงลิเกประเภทต่างๆ เอกสารที่เกี่ยวการอนุรักษ์วัฒนธรรม เป็นต้น

3.2 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่รวบรวมจากภาคสนาม จากกลุ่มประชากรที่ใช้ศึกษาตามขอบเขตเนื้อหาดังต่อนี้ ชาวคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ชาวบ้านบ่อหิน เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ผู้ชมลิเกป่า ตลอดจนข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นระหว่างการแสดง

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนาม ในพื้นที่หมู่ที่ตำบลบ่อหินและในพื้นที่ที่ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ไปแสดง โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรได้แก่ ชาวบ้านในตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง สมาชิกคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ ผู้เข้าชมการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาแบ่งกลุ่มดังนี้

1.1 กลุ่มผู้รู้เป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกทางด้านประวัติความเป็นมาของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ประกอบหัวหน้าวง สมาชิกวง ปราชญ์ชุมชน เป็นต้น

1.2 กลุ่มผู้ที่มาชมคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 แบบสัมภาษณ์ ได้แก่แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการชาวมีแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีมาเป็นกรอบคำถามโดยให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีประเด็นคำถามดังนี้

2.1.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2.1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2.1.3 รูปแบบในการจัดการแสดง ขั้นตอนในการจัดการแสดง

2.1.4 แนวทางในการอนุรักษ์ สืบสานลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

2.2 แบบสังเกต ใช้ 2 วิธีคือ

2.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วมในส่วนของการแสดง พิธีกรรมก่อนการแสดง การประดับตกแต่งอุปกรณ์การแต่งกายต่างๆที่ใช้ในการแสดง

2.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตในลักษณะของผู้มาร่วมชมลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ โดยสังเกตบรรยากาศสิ่งแวดล้อมในการการจัดการแสดง เช่น ปฏิกิริยาของผู้ชมการแสดง อารมณ์ของผู้ชมการแสดง

2.2.3 แบบสนทนากลุ่ม เป็นการสนทนาโดยเตรียมประเด็นคำถามเพื่อใช้ในการสนทนา เกี่ยวกับแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสานลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด โดยการรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะจากผู้ชมการแสดง

3. การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลดังนี้

3.1 ข้อมูลจากเอกสาร เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่าบ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง และเอกสารตำรา บทความ วารสาร งานวิจัยและประวัติเรื่องราวและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่าเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา

3.2 ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลที่รวบรวมจากภาคสนามคือ ในชุมชนบ้านพรุจูด รวมทั้งผู้เข้าชมการแสดงตามสถานที่ต่างๆที่คณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ไปแสดงด้วย

3.3 การสัมภาษณ์ทั้งแบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูล โดยเตรียมคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้บอกข้อมูลเล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะศึกษา โดยระยะเวลาที่จะสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความพร้อมของผู้ให้ข้อมูล

3.4 การสังเกตการณ์การจัดการแสดงลิเป่า รูปแบบการจัดการเสดงทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของผู้ร่วมชมลิเกป่า โดยสังเกตพฤติกรรม การแสดงออกในลักษณะต่างๆของผู้เล่นดนตรี และผู้แสดง

3.5 การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) จัดให้มีการสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ให้ยั่งยืนและเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชาวบ้านพรุจูดเองโดยได้รับคำตอบพร้อมทั้งข้อเสนอ แนะจากหลายฝ่าย เช่น จากแกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน คนเฒ่าคนแก่ ผู้เข้าชมการแสดงลิเกป่า

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ ภาพเหตุการณ์ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เรื่องราวเหตุการณ์และข้อมูลจากการสังเกตจากรูปแบบการแสดง ขั้นตอนการแสดงสีหน้าท่าทาง และความรู้สึกต่างมาให้ความหมายข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินการไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลตลอดขั้นตอนการวิจัย และจะตรวจสอบข้อมูลให้ครบถ้วนตามประเด็นที่ศึกษา โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และการจำแนกประเภท รวมทั้งตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลอีกครั้งจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษา

4.ขั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจะเสนอผลการค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และมีภาพประกอบบางตอน

ขั้นการสรุปและวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับทีมวิจัยและที่ปรึกษา และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกับชุมชน รวมทั้งการสรุปวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอข้อมูล โดยการบรรยาย ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและมีภาพประกอบบางตอน

การนำเสนอข้อมูลจะแบ่งเป็น 3 ตอน

1. สภาพทั่วไปของกรณีศึกษา
2. สาระสำคัญเกี่ยวกับกรณีศึกษา
3. การวิเคราะห์เพื่อตอบจุดมุ่งหมายการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะแบ่งเป็น 5 ส่วน

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วนดังนี้ คือ

ส่วนที่ 1 บทนำ นำเสนอที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย คำถามการวิจัย วัตถุประสงค์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ของการวิจัย และนิยามศัพท์เฉพาะ

ส่วนที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม นำเสนอทฤษฎี แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม พิธีกรรม การแสดงลิเกป่า และกรอบแนวคิดการวิจัย

ส่วนที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย นำเสนอรายละเอียดพื้นที่การศึกษา ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล และการนำเสนอรูปเล่มวิจัย

ส่วนที่ 4 ผลการวิจัยจะนำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ขั้นตอนการแสดง รูปแบบการแสดง สภาพปัญหาและแนวทางการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูดให้คงอยู่คู่ชุมชนตลอดไป

ส่วนที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ นำเสนอสรุปภาพองค์ความรู้เรื่องความเป็นมาของลิเกป่า การจัดแสดงลิเกป่าซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาการละเล่นของท้องถิ่น โดยการแสดงออกผ่านการร่วมมือกันในชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ให้คงอยู่ต่อไป

บทที่ 4
ผลจากการวิจัย
ความเป็นมาและการอนุรักษ์สืบสานลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

การศึกษาความเป็นมาและการอนุรักษ์สืบสานลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหินอำเภอสิเกา จังหวัดตรังในครั้งนี้ จะแบ่งหัวข้อออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
2. ความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์
3. ขั้นตอนและรูปแบบในการแสดง
4. แนวทางในการอนุรักษ์

1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านพรุจูด

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านพรุจูดจะมีลักษณะเป็นทั้งที่ราบและที่ดอนและที่สูง พื้นที่ทางตอนเหนือจะเป็นที่ราบค่อนข้างสูง ส่วนพื้นที่ทางตะวันออกเป็นที่ราบมีภูเขาสลับกันไป หมู่บ้านพรุจูดเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปประมาณ 5 กิโลเมตร ลักษณะของภูมิประเทศโดยทั่วไปทางด้านทิศตะวันออกติดกับภูเขาชาวบ้านเรียกว่าเขาเจ็ดยอด ซึ่งจะเชื่อมต่อกับอีก 2 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 4 บ้านไสต้นวา และหมู่ที่ 5 บ้านโต๊ะบัน ทางด้านทิศตะวันตกจะเป็นที่ราบติดกับชายทะเลและป่าโกงกาง ส่วนทิศใต้เป็นพื้นที่ราบเกือบทั้งหมดมีเนื้อที่ทั้งหมด 2,665 ไร่ ประชากรทั้งสิ้น จำนวน 1,046 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 323 ครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนยางพารา สวนปาล์ม เป็นต้น และมีการประกอบอาชีพการประมง นอกจากนี้ประชากรบางส่วน ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพควบคู่กันไปคือการรับจ้างและเกษตรกรรม ส่วนพื้นที่ราบติดชายฝั่งทะเลเหมาะกับการทำนา ในอดีตผู้คนแถบนี้เกือบทั้งหมู่บ้านมีอาชีพทำนา ร่องรอยของการทำนายังมีให้เห็นจนถึงปัจจุบัน บริเวณที่ราบลุ่มบางส่วนจะเป็นเขตสงวน เป็นป่าพรุ (พรุ ภาษาใต้เรียกว่า โพล๊ะหรือโล๊ะ)และมีต้นกระจูด (ต้นกระจูดชาวบ้านเรียกตามภาษาถิ่นใต้ว่า ต้นจูด) ด้วยเหตุนี้เองชาวบ้านถึงเรียกบริเวณนี้ว่าพรุจูด จนเป็นที่มาของการตั้งชื่อหมู่บ้านพรุจูด และเรียกชื่อ”บ้านพรุจูด”จนมาถึงปัจจุบัน

ส่วนความเป็นมาของหมู่บ้านจากการบอกเล่าของถาวร รักรู้ อดีตผู้ใหญ่บ้านพรุจูด กล่าวว่า หมู่บ้านพรุจูดสมัยก่อนเป็นหมู่บ้านเดียวกับหมู่บ้านบ่อหินหมู่ที่ 1 ซึ่งได้ตั้งชื่อเป็นตำบล สาเหตุที่ชื่อบ้านบ่อหินก็เพราะว่าบริเวณริมคลองซึ่งเชื่อมเป็นทางออกสู่ทะเลจะมีบ่อน้ำลูกหนึ่งชาวบ้านเรียกว่า”บ่อหิน” เป็นบ่อน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติบริเวณขอบบ่อจะมีหินซึ่งจะมีตาน้ำไหลตลอดทั้งปีทำให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำจากบ่อหินนี้ได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านบางส่วนจะใช้คันหาบ หาบน้ำเพื่อมาใช้ดื่มกินที่บ้าน ชาวบ้านที่ทำการประมงก็จะตักน้ำในบ่อใส่ภาชนะลงเรือไว้ใช้ดื่มเวลาออกหาปลาในทะเล บริเวณนี้จึงเป็นที่พบปะของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เป็นพี่น้องกันและรู้จักกันทั้งหมด ตอนหลังเมื่อผู้คนมากขึ้นทางอำเภอจึง

แบ่งเขตการปกครองบ้านบ่อหินออกเป็น 2 หมู่บ้านคือหมู่บ้านพรุจูดและหมู่บ้านบ่อหิน โดยตั้งชื่อตำบลตามหมู่ที่ 1 บ้านบ่อหิน เป็นตำบลบ่อหิน ส่วนบ้านพรุจูดก็เป็นหมู่ที่ 2 จนมาถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 1 สภาพป่าพรุในปัจจุบัน ถ่ายที่บ้านพรุจูดหมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2560

หมู่บ้านพรุจูดชาวบ้านมาตั้งรกรากอยู่เมื่อใดยังไม่ปรากฏแน่ชัดแต่ผู้คนอยู่มาหลายชั่วอายุคน หลักฐานที่มีการก่อตั้งโรงเรียนบ้านพรุจูด จากบันทึกของโรงเรียนบ้านพรุจูดว่าตั้งในปี พ.ศ. 2482 ในช่วงที่กำนันเกลื่อน คนเที่ยง เป็นกำนันตำบลบ่อหินในขณะนั้นโดยนายร่วง ทองเกิด เป็นผู้บริจาคที่ดินให้สร้างโรงเรียนซึ่งในการสร้างโรงเรียนประชากรจะต้องมากพอสมควรและเกิดชุมชนมาก่อนหน้านั้นแล้วหลายสิบปีหรือกว่าร้อยปี เนื่องจากที่ตั้งสถานศึกษาโดยทั่วไปมักจะเป็นศูนย์กลางของชุมชน

ภาพประกอบที่ 2 สัมภาษณ์ ถาวร รักรู้ (หัวหน้าคณะลิเกป่า) ที่บ้านเลขที่ 132
หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2561

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนยางพารา สวนปาล์ม เป็นต้น และมีการประกอบอาชีพการประมง นอกจากนี้ประชากรบางส่วนประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ ควบคู่กันไปคือการรับจ้างและเกษตรกรรม ประมงและเกษตรกรรม

กลุ่มและองค์กรทางสังคม

การศึกษา

1. โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง
2. ศูนย์พัฒนาเด็ก จำนวน 1 แห่ง
3. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง
4. กลุ่มน้ำยางสด จำนวน 1 กลุ่ม
5. กองทุนหมู่บ้าน จำนวน 1 กลุ่ม
6. กลุ่มพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน จำนวน 1 กลุ่ม
7. อาสาสมัครสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน จำนวน 1 กลุ่ม
8. กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 1 กลุ่ม

การคมนาคม

การคมนาคมในพื้นที่ตำบลบ่อหิน ใช้การคมนาคมทางบกเป็นสำคัญ โดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4046 (ถนนตรัง- สิเกา) เป็นถนนสายหลักในการเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองและอำเภอใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีถนน รพช. ถนนโยธาธิการ และถนนในท้องถิ่นเป็นถนนในเครือข่าย แยกจากถนนสายหลักเข้าสู่หมู่บ้านและเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน ส่วนถนนที่ใช้ภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็เป็นถนนลาดยางเกือบทั้งหมด

2. ความเป็นมาของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์

ประวัติความเป็นมาของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์จนถึงปัจจุบันลิเกป่าบ้านพรุจูดก่อตั้งขึ้นเมื่อใดยังไม่ปรากฏแน่ชัดแต่มีการสืบทอดมาไม่น้อยกว่า 70-80 ปี เนื่องจากการสอบถามจากลูกหลานและสมาชิกวงลิเกป่าได้ความว่าลิเกป่าบ้านพรุจูดเริ่มแรกจากการนำของทวดแดง หรือนายแดง รำภา ซึ่งเป็นศิลปินทั้งมโนราห์ หนังตะลุง โดยครั้งหนึ่งทวดแดงได้ไปแสดงหนังตะลุงที่จังหวัดกระบี่แล้วได้เห็นการแสดงลิเกป่า ก็เกิดความชอบใจและด้วยความเป็นศิลปินและมีใจรักในด้านนี้อยู่แล้วจึงได้รวบรวมชาวบ้านที่ชอบลิเกป่ามาฝึกร้อง ฝึกเล่นลิเกป่า ซึ่งผู้ที่มาร่วมฝึกแสดงส่วนใหญ่ก็เป็นญาติพี่น้องกันในหมู่บ้านพรุจูดบางส่วนก็อยู่หมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน ต่อมามีการตั้งชื่อคณะว่า “คณะลิเกแดงตรัง” หลังจากนายแดง รำภา เสียชีวิตลง นายเพื่อม ดำมีศรี ซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกของคณะลิเกแดงตรัง ก็ได้ร่วมกับนายพัชร แก้วขาว และนายถาวร รักรู้ ร่วมกันสืบทอดการละเล่นลิเกป่าโดยใช้ชื่อคณะว่า “กิจจาเกสรสุนทรศิลป์” ต่อมาก็มีการเปลี่ยนชื่อคณะอีกครั้งว่า “ลิเกป่าคณะถาวร สุนทรศิลป์”จนถึงปัจจุบัน

จากการบอกเล่าของลุงเพิง รำพา ซึ่งเป็นลูกชายของนายแดง รำภา ผู้ก่อตั้งคณะลิเกป่าแขกแดงตรัง ได้เล่าความเป็นมาของการตั้งคณะลิเกแขกแดงตรัง ก่อนจะเปลี่ยนชื่อเป็นลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ว่าในอดีตพ่อของตน (นายแดง รำภา) ซึ่งเป็นนายหนังตะลุงและมโนราห์ก็รับงานแสดงในหลายๆที่ทั้งพัทลุง ตรัง กระบี่ มีอยู่ครั้งหนึ่งได้มีโอกาสได้ไปแสดงที่จังหวัดกระบี่ได้เห็นการแสดงลิเกป่าก็เกิดความชอบใจอยากจะเล่นลิเกป่าบ้าง ก็ชวนสมาชิกในวงและชาวบ้านในละแวกหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นญาติพี่น้องกันมาหัดเล่นหัดรำ หัดขับบทร้องลิเกป่า ในช่วงแรกผู้หญิงจะไม่ค่อยมีใครกล้าเล่นสักเท่าไรจึงต้องให้ผู้ชายแต่งตัวเป็นหญิงแสดงเป็นยาหยี ก็ให้ความสนุกสนานไปอีกแบบ ในช่วงหลังจึงมีผู้หญิงมาหัดเล่นหัดแสดงเพิ่มมากขึ้น ส่วนตัวลุงเพิงเองจะเล่นตีรำมะนาประจำวง ถาวร รักรู้ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าเมื่อทวดแดงอายุมากขึ้นก็เริ่มแสดงไม่ค่อยไหวเนื่องจากตัวละครตัวหลักของลิเกป่าคือแขกแดง มีบททั้งเต้นทั้งร้องเกือบทุกฉากของการแสดง ประกอบกับการเดินทางไปแสดงในสมัยนั้นค่อยข้างลำบาก ตาเพื่อม ดำมีศรีซึ่งเป็นสมาชิกวงที่อาวุโสที่สุดได้มาเป็นหัวหน้าวง โดยตาเพื่อม จะเล่นเป็นเสนาหรือตัวตลก ส่วนตนเองก็เล่นเป็นแขกแดงและได้เปลี่ยนชื่อคณะจาก”ลิเกแขกแดงตรัง”เป็นคณะ “กิจจาเกสรสุนทรศิลป์” ซึ่งชื่อคณะที่ตั้งใหม่นี้ก็เป็นชื่อของสมาชิกในวงโดยมีชื่อดังนี้ กิจจา(นางกิจจา ขาวนาน) เกสร (นางเกสร ดำมีศรี)และ สุนทร(นายสุนทร ดำมีศรี) ทั้งสองคนเป็นลูกของตาเพื่อม ดำมีศรี ต่อมานางกิจจาได้หยุดแสดงไป นายถาวร รักรู้ก็เปลี่ยนชื่อคณะใหม่ว่า “ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์”จนมาถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 3 สัมภาษณ์ลุงเพิง รำภา มือตีรำมะนาประจำวงลิเกป่าในยุคแรกของคณะ
ที่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 8 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 17กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561

ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ ภายใต้การนำของนายถาวร รักรู้ ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 142 หมู่ที่ 2 บ้านพรุจูดตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง มีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 15-20 คน สมาชิกส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในหมู่บ้านพรุจูดและหมู่บ้านใกล้เคียง มีสมาชิกบางคนอยู่จังหวัดกระบี่แต่เมื่อถึงเวลามีการแสดงก็จะมาร่วมแสดงทุกครั้ง สมบูรณ์ ศรีชัย สมาชิกคณะลิเกป่า ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการละเล่นลิเกป่าว่า ในอดีตการแสดงลิเกป่าเป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานให้กับคนในชุมชนบ้านใกล้เรือนเคียง หรือตามชนบททางภาคใต้ ต่อมาเมื่อได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น จากการเล่นในชุมชนเล็กๆเพื่อความสนุกสนานหลังจากการทำงาน ก็มีการจ้างให้ไปแสดงในงานต่างๆ ทำให้ลิเกป่าเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น อีกทั้งลิเกป่าสามารถเล่นได้ทุกโอกาสไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานศพ งานประเพณีต่างๆ หรือแม้แต่งานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการแก้บน การตัดเหมรย ซึ่งลิเกป่าสามารถแสดงได้ทุกงาน

3. รูปแบบและขั้นตอนการแสดง

ส่วนองค์ประกอบของการแสดงประกอบไปด้วยคณะลิเกป่า เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี ความเชื่อ พิธีกรรม โอกาสในการแสดง ส่วนแนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าบ้านพรุจูดนั้นจำเป็นต้องอนุรักษ์รูปแบบการแสดงทั้งนี้ควรเริ่มต้นจากเจ้าของคณะและสมาชิกในวงก่อนเนื่องจากเป็นผู้รู้โดยต้องมีความตระหนักและเข้าใจระบบในการอนุรักษ์ หน่วยงานในภาครัฐควรสนับสนุนให้มีโอกาสได้แสดงในงานต่างๆอีกทั้งควรพัฒนาการเรียนการสอนแบบเรียนในหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปะการแสดงของท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ในระยะยาวต่อไป

3.1 รูปแบบองค์ประกอบการแสดง

3.1.1 โรงลิเกป่า จากการศึกษาโรงลิเกป่าในสมัยก่อนมักจะแสดงบนพื้นดิน เช่นสนามหญ้า ลานบ้าน ลานวัด หากมีการยกโรงก็นิยมสร้างแบบง่ายๆ แล้วแต่ความเหมาะสมของการจัดงานหรือตามข้อตกลงของผู้จัดงานกับเจ้าของลิเกป่าผู้รับงาน ส่วนการสร้างโรงลิเกเจ้าภาพอาจจัดทำให้เองหรือชาวคณะลิเกป่าเป็นผู้ทำก็แล้วแต่ข้อตกลงอีกเช่นกัน การทำโรงลิเกในยุคแรกของคณะถาวรสุนทรศิลป์ก็จะทำอย่างง่ายๆอาจจะเป็น 6 เสา หรือ 9 เสา หลังคาทำเป็นเพิงหมาแหนกั้นม่านตรงกลางด้านหลังม่านไว้สำหรับให้นักแสดงเตรียมตัวก่อนการแสดง ในกรณีที่โรงติดกับพื้นดินก็จะปูเสื่อ ในกรณีทีเป็นงานใหญ่ๆก็จะยกพื้นขึ้นทำเป็นเวทีเพื่อให้ผู้ชมได้สะดวกต่อการชมอย่างทั่วถึง เอียด คงแก้ว มือรำมะนาประจำคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการแสดงลิเกป่าของคณะว่าการแสดงในช่วงแรกๆการทำโรงลิเกสำหรับการแสดงลิเกป่า ไม่ได้จำเป็นมากนักเนื่องจากการแสดงบางครั้งก็เร่แสดงไปเรื่อยๆไปหมู่บ้านโน้นบ้างหมู่บ้านนี้บ้าง สมาชิกก็มีไม่กี่คน เครื่องดนตรีก็มีไม่มากแค่รำมะนา 2 ตัวก็เล่นได้แล้ว ต่อมามีผู้แสดงมากขึ้น เครื่องดนตรีก็มีมากขึ้น และเพื่อให้สะดวกต่อการเปลี่ยนเสื้อผ้าเพื่อแสดงโดยเฉพาะผู้หญิงจึงต้องทำโรงลิเกป่าเพื่อจัดการแสดง

ภาพประกอบที่ 4 ลักษณะของเวทีติดพื้น 6 เสา ถ่ายที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตตรัง เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2561

ถาวร รักรู้ หัวหน้าคณะลิเกป่า กล่าวไว้ว่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้สอดคล้องกันว่า การทำโรงลิเกป่าในสมัยอดีตที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งการแสดงก็จะทำโรงลิเกป่าแบบง่ายๆ โดยใช้ไม้ซึ่งเป็นวัสดุพื้นบ้านมาทำเสา ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นจำพวกไม้ไผ่เนื่องจากหาได้ง่าย ส่วนเชือกก็จะใช้ย่านเชือก (เถาวัลย์) นำมามัดเพื่อความแข็งแรงของโครงสร้างหลังคาก็มุงด้วยจากแล้วใช้ทางมะพร้าวมาผ่าเป็นซีกกั้นทำเป็นห้องเพื่อใช้เปลี่ยนเสื้อผ้าและเป็นที่พักของคณะลิเกไปด้วยเนื่องจากบางครั้งไปแสดงหลายคืนติดต่อกันจึงต้องนอนในโรงลิเก ส่วนแสงไฟที่ใช้ในการให้แสงสว่างเวลาแสดงในตอนกลางคืนก็จะใช้ตะเกียงเจ้าพายุ ต่อมามีเครื่องปั่นไฟแบบเติมน้ำมันดีเซล (ชาวบ้านเรียกว่าเครื่องไฟ) ทำให้มีการเพิ่มแสงสว่าง มีการใช้เครื่องขยายเสียงให้มีเสียงดังชัดเจนและดังไปไกลมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 5 ลักษณะของเวทีติดพื้น 6 เสา โครงเหล็กหลังคาเต็นท์
ถ่ายที่บ้านเลขที่ ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

ภาพประกอบที่ 6 ลักษณะของเวทียกพื้นในปัจจุบัน
ถ่ายที่ตลาดประชารัฐ ตำบลศาลาด่าน อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2561

3.1.2 การแต่งกาย

การแต่งกายของตัวเอกหรือแขกแดงจะนุ่งกางเกงขายาว นุ่งผ้าโสร่งทับครึ่งท่อน สวมเสื้อเชิ้ต สวมเสื้อกั๊กทับ สวมหมวกแขก ใส่หนวดเครา เสริมจมูกให้ดูเป็นแขก ส่วนยาหยี (นางเอก) ลักษณะการแต่งกายจะแต่งเป็นผู้หญิงมุสลิมนุ่งผ้าปาเต๊ะ สวมเสื้อแขนยาว มีผ้าโปร่งคลุมศีรษะ ส่วนตัวละครที่สำคัญอีกตัวคือเสนา(ตัวตลก) นุ่งผ้าโสร่ง ไม่ใส่เสื้อ ทาแป้งที่หน้า เพื่อเพิ่มความตลกขบขันให้แก่ผู้ชม ส่วนตัวละครประกอบอื่นๆก็จะแต่งไปตามเรื่องราวที่ได้แสดงไปในแต่ละครั้ง

ภาพประกอบที่ 7 การแต่งกายของแขกแดง

ภาพประกอบที่ 8 การแต่งกายของยาหยี(นางเอกของเรื่อง)

ภาพประกอบที่ 9 การแต่งกายของเสนา (ตัวตลก)

3.1.3 ตัวละครในคณะถาวรสุนทรศิลป์

จากการศึกษาในส่วนของรูปแบบการแสดงลิเกป่าคณะถาวร สุนทรศิลป์ปรากฏว่าในอดีตตัวละครจะเป็นผู้ชายล้วนเนื่องจากผู้หญิงไม่มีใครกล้าแสดงลิเกป่า ดังนั้นนางเอกหรือยาหยีในคณะลิเกแดงตรังในยุคแรกๆจะใช้ผู้ชายเป็นตัวแสดงแทนโดยมีการแต่งกายให้เหมือนผู้หญิง ลักษณะท่าทางก็ทำให้เหมือนผู้หญิง ทำให้เกิดความสนุกนานไปอีกแบบ ต่อมาลิเกป่าก็ได้รับความนิยมมากยิ่งในช่วงหลังจึงมีผู้หญิงมาแสดง ผู้แสดงคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์รวมทั้งลูกคู่มีจำนวนประมาณ 15-20 คน การแสดงอาจจะเต็มวงหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับโอกาสในการแสดงและการตกลงกับผู้รับไปแสดง เช่น หากเป็นงานใหญ่ๆ เจ้าภาพก็อยากจะให้มีการแสดงแบบวงใหญ่ แต่หากเป็นงานเล็กๆอย่างการตัดเหมรย(แก้บน) เจ้าภาพก็จะจัดแบบวงขนาดเล็กเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย ตัวละครที่สำคัญของลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ คือ แขกแดง ยาหยี เสนา เจ้าเมือง ในการแสดงตัวละครประกอบอาจจะเพิ่มหรือลดจำนวนก็แล้วแต่เรื่องที่แสดงและโอกาสที่ใช้ในการแสดง แต่โดยทั่วไปแล้วมีประมาณ 5-10 คน โดยมีผู้แสดงดังนี้

นายถาวร รักรู้	แสดงเป็นแขกแดง
นางประเทือง คงแก้ว	แสดงเป็นยาหยี
นายสมบูรณ์ ศรีชัย	แสดงเป็นเสนา (ตัวตลก)
นายประชา ดำเนินการ	แสดงเป็นเจ้าเมือง
นางจรวย ชูจิตรชื่น	แสดงเป็นตัวตลกอยู่กับนางเอก
นายหนูเจือ ทองศรี	แสดงเล่นรำประกอบขับบท

ภาพประกอบที่ 10 ตัวละครประกอบการแสดงบางครั้งแขกแดงก็มีภรรยาน้อย 3-4คน

จากการสัมภาษณ์หนูเจือ นวลศรีได้กล่าวไว้เกี่ยวกับตัวละครที่แสดงในคณะว่าแต่ละคนก็มีความสามารถต่างกัน บางคนมีความสามารถหลายอย่างเช่น นายประชา ก็เป็นนายหนังตะลุงสามารถขับบทและเชิดรูปหนังตะลุงได้ เมื่อมาร่วมในคณะลิเกป่าก็สามารถเล่นเครื่องดนตรีเป่าปี่ สีซอ ทั้งยังมี

ความสามารถในการแสดงบทของเจ้าเมืองก็ได้ หรือนายหนูเจือ นวลศรีเองก็สามารถแสดงบทตัวประกอบได้หลายตัว ทั้งยังสามารถกาดครูก่อนการแสดงก็ได้ จรวย ชูจิตรชื่น ได้กล่าวถึงการแสดงเป็นตัวละครในคณะว่าตนเองแสดงบทเป็นเพื่อนของนางเอกคือยาหยี ซึ่งต้องคอยร้องรับขับบทกับนางเอกด้วย ดังนั้นตัวละครส่วนใหญ่ในคณะลิเกป่าจะเล่นได้หลายบทแล้วแต่ความเหมาะสม ตัวละครหลักที่ไม่สามารถเปลี่ยนได้ก็มีแต่แขกแดงเนื่องจากต้องมีการเต้นและร้องเพลงไปด้วย

3.1.4 เครื่องดนตรี ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์มีเครื่องดนตรีประกอบหลักอยู่ 5อย่างคือ รำมะนา 2 ใบ โหม่ง 1 ลูก กลองตุ่ง 1 ลูก ฉิ่ง 1 คู่ ปี่ 1 เลา ซึ่งคณะสุนทรถาวรศิลป์จะมีเครื่องดนตรีหลักคือรำมะนาไว้กำกับจังหวะและประกอบบทบาทของตัวละคร ส่วนกลองทัดจะคอยจะใช้ตีขัดกับรำมะนาเพื่อล้อจังหวะให้ไพเราะและเกิดความสนุกสนานส่วนโหม่ง ฉิ่ง ปี่และกรับ ใช้บรรเลงในการประกอบทำนองการขับร้องและการรับของลูกคู่หรือที่เรียกตามภาษาลิเกว่า “เพลง” บางครั้งก็มีการเอาซออู้มาร่วมเล่นเพิ่มด้วย ทั้งนี้การเลือใช้เพลงจะขึ้นอยู่กับเรื่องราว เหตุการณ์และบทบาทของตัวละคร ในบางครั้งก็มีการเอาคีบอร์ดมาร่วมเล่นด้วย

ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูดก มีเครื่องดนตรีประกอบหลักทั้ง 5 อย่าง คือ รำมะนา 2 ลูก โหม่ง ฉิ่ง ปี่ ซอ โดยมีผู้เล่นเครื่องดนตรีดังนี้

นายเอียด	คงแก้ว	เล่นเครื่องดนตรีรำมะนา
นายฟอง	ชูแสง	เล่นเครื่องดนตรีรำมะนา
นายมะหนอ	นวลศรี	เล่นเครื่องดนตรีโหม่งฉิ่ง
นายปอง	แสงแก้ว	เล่นดนตรีกลองตุ่ง
นายประชา	ดำเนินการ	ปี่และซอ

3.1.5 ภาษาที่ใช้แสดง การแสดงลิเกป่าของคณะถาวรสุนทรศิลป์ส่วนใหญ่จะแสดงอยู่บริเวณทางภาคใต้ฝั่งอันดามัน ประกอบกับผู้แสดงทั้งหมดก็อยู่บริเวณนี้ดังนั้นการใช้ภาษาในการแสดงก็เป็นภาษาถิ่นทางภาคใต้ฝั่งอันดามันแต่ก็มีลักษณะเด่นเฉพาะของตัวละคร เช่นแขกแดงจะพูดภาษาถิ่นใต้แต่พูดเสียงออกเป็นแขกลิ้นจะรัวและแกล้งทำเหมือนพูดไทยไม่ชัด ส่วนยาหยีก็พูดภาษาถิ่นทางภาคใต้อันดามัน ตัวละครสำคัญอีกตัวที่สร้างความตลกขบขันให้ผู้ฟังมากที่สุดคือเสนา ซึ่งเสนาเวลาเจรจากับแขกแดงก็จะแปลความหมายผิดไปจากที่แขกแดงพูดกว่าที่จะเข้าใจกันก็คุยกันนาน ช่วงนี้เองที่ทำให้ผู้ชมตลกขบขันเรียกเสียงหัวเราะกันลั่นหน้าเวที

ตัวอย่างบทร้อง (ฉากลงเรือ)

ออ..ลงในเรือ กับคิ้วเผือสามคน.....ลงไปแล้วนะพี่น้อง
กับคิ้วเผือสามคน นั้นไปติดเครื่องยนต์ บังร้องสังเสนา
ลอยออกจากท่า ล่องลำนาวา ออกจากท่ากันตัง
ออกจากท่ากันตัง เรือล่องลำนาวา ออกจากท่ากันตัง
ออกจากท่ากันตัง บังเลียบเรือฝั่ง ข้างขวา จริงม่ายนะพี่น้อง
บังเลียบฝั่งข้างขวา ล่องลำนาวา มาถึงบ้านท่าส้ม
ออว่า....แล่นลัดตัดหน้า มาถึงบ้านท่าส้ม...เรือบังแล่นลัด
ตัดหน้าท่าส้ม ให้น้องกางร่ม ให้พอบังแสงหวัน

อ่อว่าแล่นลัด มาตัดหาดทรายขาว คลื่นลมแทกเข้า พี่แขกยืนกางใบเรือ
ออว่าเลกว้าง บังบายอกบายใจ ถึงเลแล้วมั่นกว้าง
บังบายอกบายใจ ถึงช่องเจ้าไหม บังชักใบเรือทันที
ขังใบชักใบ บังขึ้นใสลูกรอก ไปออกเลใหญ่
หันมาชมเกาะ แล้วหันมาบอกกับน้อง ว่านั้นเกาะลิบง
เอย นั้นเกาะลิบง แม่ทองโฉมยง นั้นเกาะลิบง ตรงปากคลองกันตัง
เรือบังแล่นลัด ตัดเกาะลิบง แล่นลัดนะพี่น้อง
ตัดเกาะลิบง หัวเรือวิ่งตรง ไปเกาะลังกาวี
เรือมันวิ่งมา วิ่งมานะพี่น้อง มาหลายนาที่ วิ่งมา....วิ่งมา
ถึงเกาะลังกาวี ถึงเกาะตะรูเตา

3.2 ขั้นตอนการแสดง

การแสดงลิเกป่าโดยทั่วไปจะมีการลำดับขั้นตอนตั้งแต่การตั้งกาดครู (ไหว้ครู) ลงโรง(โหมโรง) การออกแขกแดง การดำเนินเรื่อง และส่งครูตามลำดับ โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

3.2.1 การตั้งกาดครู เป็นการไหว้ครูระลึกผู้สอนหรือผู้ที่เริ่มก่อตั้งคณะมาตั้งแต่ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่ทวดแดง (นายแดง รำภา) ผู้ก่อตั้งคณะในยุคแรก ทวดเพื่อม (เพื่อม ดำมีศรี) ผู้รับมรดกทางการแสดงลิเกป่ามาจากทวดแดง การตั้งกาดครูจะให้หัวหน้าวงหรือผู้อาวุโสในวงเป็นคนกาดโดยจะทำด้านหลังผ้าม่านที่ใช้เป็นฉากในการแสดงโดยมีหมาก พลู ดอกไม้ ธูปเทียน หน้ากากพรานบุญ ผู้กาดจะพูดและสวดระลึกถึงพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาพิทักษ์คุ้มครองชาวคณะลิเกป่าอย่าให้เกิดอุปสรรคปัญหาใดๆในการแสดง ต่อจากนั้นก็จะขับบทไหว้ครู ส่วนในกรณีที่ไปแสดงในเวทีร่วมหรือเป็นเวทีกลางร่วมกับรายการแสดงอื่นๆที่อาจจะไม่สะดวกต่อการตั้งโต๊ะเพื่อจุดธูปจุดเทียนเพื่อกาดครู ด้วยเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ก็ใช้วิธีการจุดเทียนแล้วกาดหรือพูดบอกกล่าวเอาก็ได้

จากการสัมภาษณ์ ฟอง ชูแสง ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการกาดครูว่าตนเองเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ได้ทั้งเบิกโรง กาดครูและเป็นผู้ที่ทำพิธีกรรมตัดเหมรย (แก้บน) โดยได้รับความรู้สืบทอดต่อมาจากพ่อ การกาดครูเป็นเรื่องของความเชื่อที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การแสดง การละเล่นพื้นบ้านของชาวใต้ประเภทต่างๆย่อมมีครูดังนั้นการกาดครูจะเป็นการไหว้ระลึกถึงครูผู้สอนเพื่อแสดงความเคารพครูก่อนการแสดง และให้ครูมาช่วยปกป้องคุ้มครองชาวคณะลิเกป่าอย่าให้เกิดปัญหาอุปสรรคใดๆในการแสดง ให้การแสดงเป็นไปอย่างราบรื่นเป็นที่ถูกอกถูกใจแก่ผู้ชม นอกจากนี้ฟอง ชูแสง กล่าวต่อไปว่า ในสมัยอดีต การแสดงทางภาคใต้ไม่ว่าจะเป็นหนังตะลุง มโนราห์ หรือลิเกป่า ก็มีการแข่งขันกัน การแพ้ชนะวัดกันที่จำนวนคนที่ดู โรงไหนคนดูมากกว่าก็ถือว่าชนะ ดังนั้นนายโรงบางคนก็จะปล่อยของ การปล่อยของในที่นี้หมายถึงการตัดกำลังคู่ต่อสู้โดยใช้คาถาอาคมให้คู่แข่งมีอันเป็นไปต่างๆนาๆเช่น ปวดหัว ปวดท้อง เป็นลม ลืมบทการแสดง ดังนั้นการไหว้ครูนอกจากจะเป็นเคารพระลึกถึงครูที่ล่วงลับไปแล้ว ก็ยังจะเป็นการเชิญครูมาเพื่อป้องกันสิ่งที่ไม่ดีให้ออกห่างไปจากโรงลิเกป่าด้วย ความเชื่อดังกล่าวแม้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์แต่การไหว้ครู การกาดครูก็ช่วยสร้างความมั่นใจ สร้างความสบายใจให้กับชาวคณะลิเกป่าทุกคน

ภาพประกอบที่ 11 การตั้งโต๊ะไหว้ครู
ถ่ายที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 6 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2561

ตัวอย่างบทกาดครูของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์

หัวค่ำเชิญครูมาอยู่เหนือเกล้าเกศา ราชครูของเราลอยแล้วลอยล่องให้เข้ามา เข้ามาและเออเข้ามา
ฤกษ์งามยามดี ป่านนี้ตกยามพระเวลา ราชครูของลูกแก้วค่ำปานนี้แล้วให้พ่อมาและเออให้พ่อมา
ค่ำมาปานนี้ขอไหว้นางธรณีเสียก่อนหนา ตรงนี้แม่เห้อมันโล่งโถง ลูกขอที่ตั้งโรงลิเกป่า
ค่ำมายวนๆขอเชิญนางยวนแม่เจ้าข้า นางยวนแม่เห้อแม่เนื้อเกลี้ยง ขอให้มาตามเสียง เสียงรำมะนา
ทั้งขุนพรานยายพรานคืนนี้ต้องการลูกเรียกหา ทั้ง**พ่อแดงพ่อเพื่อม** ถ้ารักลูกศิษย์จริงก็ให้มาสิงร่างกายา
เดี้ยวนี้พ่อแดงพ่อเพื่อมหมดบุญไปเสียแล้ว แต่ว่าพี่เห้อ วิญญาณแก้วของพ่อยังตามมา
หัวค่ำค่ำเนินมานั่งร้องเชิญแม่ครูข้า ให้มาช่วยพิทักษ์รักษา พวกเราชาวคณะให้ปลอดภัย
มาแล้วถึงแล้วตัวลูกแก้วนั่งประคอง แล้วพวกเราเข้ามานั่งลำดับ มานั่งรองรับครูสิบสอง.....
นึกขึ้นได้ไหว้เจ้าที่ในถิ่นนี้เสียก่อน ลูกนั่งรอขอพรในตอนลูกมา
คืนนี้ศิษย์พ่อแดงพ่อเพื่อมได้ก้าวเข้ามา ช่วยพิทักษ์รักษาให้ชาวคณะปลอดภัย
ไหว้พระพุทธ ไหว้พระธรรมทั้งคุณพระสงฆ์ ทั้งสามองค์ช่วยพิทักษ์ช่วยรักษา
ศักดิ์สิทธิ์ที่นี่ ลูกย่อไหว้เสียกัน ให้ท่านมาป้องกันให้แคล้วคลาดปลอดภัย
คืนนี้ลูกถาวร ลูกสุนทรเข้ามาอาศัย ถ้าผิดพลาดตรงไหนอภัยให้ด้วย....เฮ้อ.....

3.2.2การลงโรง(โหมโรง) การลงโรงหรือโหมโรงเป็นการเตรียมความพร้อมของนักแสดงและเป็นการเรียกคนดู การโหมโรง ขณะโหมโรงจะมีบทเพลงร้องคลอดนตรีไปด้วย จะขึ้นด้วยเพลงช้าๆแล้วค่อยๆเร็วขึ้น

ภาพประกอบที่ 12 ภาพลูกคู่ขณะโหมโรงก่อนการแสดง
ถ่ายที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 6 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

3.2.3 การออกแขกแดง การออกแขกแดงจะต่อเนื่องมาจากการโหมโรง ซึ่งจะเป็นจุดเด่นของการแสดงลิเกป่า ทั้งจุดเด่นของการแต่งตัว ทั้งลีลาการเต้นอันกระฉับกระเฉง และการขับร้องบทเพลงโดยลูกคู่จะรับไปด้วย การพูดของแขกแดงก็จะออกเสียงสำเนียงแขกที่มาจากอินเดีย
ตัวอย่างการขับบทแขกแดง

อัสลามาเลกุม มาเลกุมสะลา
ลูกคู่รับ..... (หนอย หนอย หน่อย หน่อย หน่อย หน่อย หน่อย)
บังขอไหว้ทุกคนที่เข้ามาชมเข้ามาดู
ไหว้ทั้งหญิงทั้งชาย กะไม่ให้ ตกหลน
ลูกคู่รับ..... (อยาให้ตกหลน...เอิงเอย.....อยาเทียวให้ตกหลน)
แล้วว่ามากอนนั่งหน้า มาช้านั่งหลัง
มาฟังลิเกจากบัง กะนั่งให้บายใจ

ลูกคู่รับ....(นั่งให้บายใจ เอิง เอย นั่งให้บายใจ)
ฝนฟ้ากะไม่ตก อยาแขบหลบไปไหน
นั่งให้บายใจ ชมลิเกปา
ลูกคู่รับ (เอิง เอ้ย....ชมลิเกปา เอิง...เอ้ย...ชมลิเกปา)

ภาพประกอบที่ 13 ลิเกป่าออกตัวละครแขกแดง ถ่ายที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 6
ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

3.2.4 การดำเนินเรื่อง การดำเนินเรื่องของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ โดยเริ่มจากการออกแขกแดงจากเมืองลักกะตา (กัตลักตา) โดยแขกแดงเดินทางมาทำการค้าตามหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตก (ฝั่งอันดามัน) ต่อมาได้ภรรยาคนไทยที่เมืองกระบี่ภรรยาชื่อว่า “ยาหยี”แขกแดงมาอยู่เมืองกระบี่นานก็คิดถึงบ้านเป็นห่วงพ่อแม่ญาติพี่น้องจึงไปบอกเจ้าเมืองว่าตนต้องการกลับบ้านคือเมืองกะละกะตา เมื่อเจ้าเมืองอนุญาตแล้วก็มาบอกภรรยาคือยาหยีว่าจะกลับบ้านพร้อมทั้งชวนยาหยีว่าจะพานางไปด้วยครั้งแรกยาหยีปฏิเสธเนื่องจากห่วงญาติพี่น้องทางบ้าน แขกแดงจึงออกปากให้เสนาไปช่วยพูดจนยาหยีใจอ่อนยอมลงเรือไปกับแขกแดง ขณะล่องเรือแขกแดงก็ร้องเพลงขับบทชมความงามของธรรมชาติและเกาะแก่งต่างๆ บริเวณทะเลฝั่งอันดามัน เช่น เกาะมุกด์ เกาะไหง เกาะสุกร เกาะกระดาน ไปจนถึงเมืองลักกะตา
ตัวอย่างการขับบทตอนยาหยีจะไปกับแขกแดง

ยาหยีงามสรรพ หยับเข้าในห้อง ก้มหน้าลงร้อง ต้องจากพี่น้องไป
ลูกคู่รับ (เอิง เอ๋ย ต้องจากพี่น้องไป เอิง เอ๋ย ต้องจากพี่น้องไป)

ลาสาดลาหมอน ลาพี่น้องของข้า ไม่แคล้วแล้วหนาแมงมุมชักใย

ลูกคู่รับ (เอิง เอ่อ แมงมุมชักใย)

ลาทั้งห้องช่อง ลาทั้งประตูบ้าน ลาทั้งเรือนชาน ตลอดทั้งครัวไฟ

ลูกคู่รับ (ครัวไฟเฮ้อ ลาแล้วครัวไฟ)

ฯลฯ

ภาพประกอบที่ 14 การแสดงบนเวทีกลางในงานตลาดประชารัฐ
ตำบลศาลาด่าน อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่
เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

การดำเนินเรื่องของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์เนื้อเรื่องอาจจะเพิ่มเติมหรือลดลงในบางตอนแต่เนื้อหาหลักก็จะมีลักษณะดังกล่าวแล้วข้างต้นอยู่ที่การตกลงกับผู้ที่รับไปแสดง หากมีเวลามากขึ้นก็อาจเพิ่มตัวแสดงเข้าไป เช่น ฉากที่แขกแดงกำลังจะพายาหยีภรรยาลงเรือเพื่อกลับบ้านก็มีผู้หญิงมาอ้างตัวว่าเป็นภรรยาของแขกแดงอีกถึง 4 คน ทำให้แขกแดงตกใจและมีการโต้เถียงกัน สร้างความสนุกสนานเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชมมากยิ่งขึ้น

3.2.5 การส่งครู ลิเกป่าเป็นการแสดงถือว่ามีครู ดังนั้นเมื่อมีการกาดครูไหว้ครูก่อนการแสดง แล้วหลังจากจบการแสดงก็ต้องมีการส่งครูกลับทุกครั้ง โดยคณะลิเกจะมีขับบทส่งครูกลับพร้อมทั้งประโคมเครื่องดนตรีคล้ายกับตอนโหมโรงแต่จังหวะจะค่อยๆช้าลงจนจบด้วยเสียงปี่ ถือว่าการแสดงในครั้งนั้นได้สิ้นสุดลงแล้ว

ภาพประกอบที่ 15 สมาชิกอาวุโสของลิเกป่ากำลังทำพิธีตัดเหมรย (แก้บน)
ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 6 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง
เมื่อวันที่ 19 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561

4. ข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยจัดแบ่งผู้ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มสมาชิกคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ กลุ่มผู้เข้าชมลิเกป่า กลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการด้านวัฒนธรรม โดยมีคำถามเกี่ยวกับการอนุรักษ์ลิเกป่า ซึ่งคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้ง 3 กลุ่มส่วนใหญ่จะมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยสรุปได้ดังนี้

4.1 กลุ่มสมาชิกคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ จากการสัมภาษณ์สมาชิกของคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์เกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สืบสานลิเกป่าว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลบ่อหิน วัฒนธรรมอำเภอสิเกา ควรสนับสนุนงบประมาณการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการซ่อมแซมหรือจัดซื้ออุปกรณ์ในการแสดง การตั้งศูนย์การศึกษาลิเกป่าโดยใช้เป็นสถานที่ให้ความรู้ การสาธิต การถ่ายทอดศิลปะการแสดงลิเกป่าให้แก่เด็ก เยาวชน หรือผู้ที่สนใจศึกษาลิเกป่า

4.2 กลุ่มผู้ชมการแสดงลิเกป่า จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ชมการแสดงลิเกป่าให้ข้อเสนอแนะว่าในการจัดการแสดงในงานต่างๆผู้ที่รับลิเกป่ามาแสดงควรมีการประชาสัมพันธ์มากกว่านี้ นอกจากนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเปิดพื้นที่ให้ลิเกป่าได้มีการแสดงอย่างต่อเนื่องไม่ว่าในงานระดับใดในท้องถิ่น เนื่องจากลิเกป่าเป็นศิลปะการแสดงของคนในท้องถิ่นจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นหน่วยงานในท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนลิเกป่าได้มีพื้นที่การแสดงในโอกาสต่างๆ

4.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการด้านวัฒนธรรม ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อง่ายต่อการศึกษาโดยการรวบรวมองค์ความรู้และรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่าทั้งการบันทึกวีดีโอ รูปภาพ รูปแบบการแสดงอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นต้องสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปะการแสดงของท้องถิ่นตนเองและเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์สืบทอดลิเกป่าโดยการเรียนรู้ศึกษา

บทที่ 5 อภิปรายผลและสรุปผล

ผลจากการที่ได้ศึกษาก่อให้เกิดแนวคิดต่อการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ทั้งยังได้สร้างกระแสอนุรักษ์ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยแนวทางในการอนุรักษ์ต้องเริ่มจากรูปแบบการแสดงที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างต่างๆทั้งบทการแสดง ตัวละครที่ใช้แสดงประกอบบท ลักษณะท่าทางของตัวละคร เครื่องดนตรี การขับบท การร้องรับ นอกจากการอนุรักษ์การแสดงแล้วต้องอนุรักษ์ผู้ชมด้วย เนื่องจากผู้ชมในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นผู้ชมที่สูงอายุซึ่งอาจจะเข้าใจเรื่องราวของการแสดงลิเกป่าอยู่บ้างแล้ว แต่ผู้ชมที่เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่อาจไม่รู้จักการแสดงลิเกป่าหรือยังไม่เข้าใจแก่นแท้ของการแสดงลิเกป่าจึงต้องมีเอกสารหรือการเผยแพร่ เชิญชวนให้คนรุ่นใหม่มาร่วมแสดงและร่วมชมด้วย โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัฒนธรรมจังหวัด สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน สอดคล้องกับที่ เจริญ ศรประดิษฐ์ (2555) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษาลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎรธานี มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน การละเล่นทั้งสองจะยังคงอยู่รอดและและมีบทบาทอยู่ในสังคมต่อไปหากมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ความเป็นศิลปิน มีการสร้างแรงกระตุ้น การมีส่วนร่วมของผู้ชม มีการสนับสนุนกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับธีรวัฒน์ ช่างสาน (14) ได้วิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาหุ่นเงาของกลุ่มชนในสุวรรณภูมิ โดยสรุปประเด็นพัฒนาศิลปะการแสดงการเล่นหุ้นเงาในเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชนในภาคใต้ ภาคอีสานของประเทศไทยและในประเทศกัมพูชานั้นต้องสร้างและพัฒนาเป็นนวัตกรรมใหม่ กล่าวคือการแสดงที่ต้องอยู่ในกรอบต่อไปนี้คือ ต้องอนุรักษ์ศิลปะการเล่นหนังตะลุงไว้เช่น การโหมโรง การเชิดรูปฤาษี การออกรูปพระอิศวรทรงโค การออกปรายหน้าบท การบอกเรื่อง และการตั้งบ้านตั้งเมือง ทั้งนี้กระบวนการนำเสนอต้องสั้น กระชับ เนื้อเรื่องจะต้องส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในแนวการสั่งสอนทั้งกฎหมาย จารีตประเพณี ระเบียบปฏิบัติที่ดีงาม แต่ทั้งนี้จะต้องสนุก ตลก นอกจากนี้จะต้องอนุรักษ์โครงสร้างของหนังตะลุง ทั้งสถานที่แสดง เครื่องดนตรีและต้องมีสิ่งนำเสนอที่แปลกใหม่เพื่อเร้าความสนใจของผู้ชม สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (8)ได้แสดงแนวคิดในการส่งเสริมศิลปะการแสดงพื้นบ้านไว้ว่า การส่งเสริมศิลปะการแสดงพื้นบ้านให้สมบูรณ์แบบควรจะหมายถึงการนำทรัพยากรกลุ่มชนนั้นๆมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนา การจัดทำการศึกษาพัฒนาสุขภาพอนามัย พัฒนาจริยธรรมและพัฒนาชีวิตให้เกิดความสมดุลกับสภาวะเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่เคลื่อนเปลี่ยนอยู่ในสังคมของกลุ่มชนนั้น ซึ่งผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ดังนี้

1.ต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ทั้งประวัติความเป็นมา ตัวแสดง จังหวะ ท่ารำ บทร้อง ขั้นตอนการแสดงโดยมาจัดเก็บในรูปแบบสื่อต่างๆเช่น การบันทึกการแสดง การบันทึกภาพการทำเป็นเอกสารการเรียนรู้ อย่างเร่งด่วนเนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าการแสดงลิเกป่าปัจจุบันมีโอกาสได้แสดงน้อยมากและสมาชิกวงลิเกป่าส่วนใหญ่ก็มีอายุมากแล้วจึงควรจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับลิเกป่าในขณะที่ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้หรือให้ข้อมูลได้ซึ่งผู้วิจัยก็ได้รวบรวม เรียบเรียงข้อมูลเพื่อใช้บันทึกอย่างเป็นระบบต่อไป

2. พัฒนาเป็นแบบเรียนในสถานศึกษาผู้วิจัยได้พัฒนาเป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอน โดยบันทึกเป็นวีดีโอ ภาพนิ่ง เพื่อให้สะดวกต่อการจัดการเรียนการสอน และเพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ แนวทางนี้สอดคล้องกับ Krukannika(15) ได้นำเสนอเรื่องโครงงานภาษาไทย “การใช้กลอนสุภาพใน

ศิลปะพื้นบ้านลิเกป่า” ของนักเรียนโรงเรียนเทศบาลเมืองทุ่งสง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนมีความรู้และเข้าใจความเป็นมาของศิลปะพื้นบ้านลิเกป่า เพื่อนำข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้ามาแต่งคำประพันธ์และเผยแพร่ศิลปะพื้นบ้านลิเกป่า สามารถนำข้อมูลที่ได้มาทำเป็นแผ่นพับเพื่อเสนอความเป็นมาและตัวอย่างบทลิเกให้กลุ่มผู้สนใจได้ฝึกร้องบทลิเก ได้นำกลอนสุภาพมาใช้กับบทลิเกและได้มีรายงานโครงงาน

3. สมาชิกวงและชุมชนเองต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงลิป่าโดยการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

บทสรุป

จากการศึกษาโดยสรุปลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์บ้านพรุจูด ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรังเป็นคณะที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือทวดแดงหรือนายแดง รำภา โดยใช้ชื่อคณะในการก่อตั้งครั้งแรกว่า”ลิเกแดงตรัง”ต่อมาหลังจากยุคของนายแดง รำภา ก็เปลี่ยนชื่อเป็นกิจจาเกสรสุนทรศิลป์จนมาเปลี่ยนชื่ออีกครั้งว่า ถาวรสุนทรศิลป์ จนมาถึงปัจจุบันโดยการนำของนายถาวร รักรู้ ผู้เป็นทั้งหัวหน้าวงและผู้ที่แสดงเป็นแขกแดง สถานที่ตั้งวงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ในปัจจุบันอยู่ที่บ้านเลขที่ 142 บ้านพรุจูด หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

องค์ประกอบของการแสดงลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์จะประกอบไปด้วย โรงลิเกป่า อาจจะตั้งบนพื้นหรือยกพื้นก็ได้แล้วแต่โอกาสที่ใช้ในการแสดง การแต่งกายของตัวละครที่สำคัญ เช่น แขกแดงจะนุ่งกางเกงขายางนุ่งผ้าโสร่งทับครึ่งท่อน สวมหมวกแขกใส่หนวดเครา เสริมจมูกให้ดูเป็นแขก ส่วนยาหยีจะแต่งกายเป็นผู้หญิงมุสลิมนุ่งผ้าปาเต๊ะ ตัวละครที่สำคัญที่สร้างความตลกขบขันให้ผู้ชมมากที่สุดของคณะลิเกป่าคือ เสนา จะนุ่งผ้าโสร่ง ไม่ใส่เสื้อ ทาแป้งที่หน้า ส่วนสมาชิกในวงมีประมาณ 15-20 คน ซึ่งจำนวนผู้แสดงจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับโอกาสในการแสดงและข้อตกลงกับผู้ที่รับไปแสดง เครื่องดนตรีหลักที่สำคัญคือ รำมะนา 2 ใบ โหม่ง กลองตุ๊ก ฉิ่ง ปี่และกรับ การขับบทและการพูดของตัวละครจะใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ ขั้นตอนในการแสดงเริ่มด้วยการกาดครู การลงโรงหรือโหมโรง การออกแขกแดง การดำเนินเรื่องและการขับบทส่งครู

แนวทางในการอนุรักษ์ลิเกป่าคณะถาวรสุนทรศิลป์ จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกคณะลิเกป่าถาวรสุนทรศิลป์ กลุ่มผู้เข้าชมลิเกป่า กลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักวิชาการด้านวัฒนธรรม ได้ให้ความหมายไปในทำนองเดียวกันว่าควรมีการรวบรวมองค์ความรู้และรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่าทั้งการบันทึกวีดีโอ รูปภาพ รูปแบบการแสดงอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นต้องสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปะการแสดงของท้องถิ่นตนเองและเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์สืบทอดลิเกป่าโดยการเรียนรู้ ควรสนับสนุนงบประมาณการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการซ่อมแซมหรือจัดซื้ออุปกรณ์ในการแสดง การตั้งศูนย์การศึกษาลิเกป่าโดยใช้เป็นสถานที่ให้ความรู้ การสาธิต การถ่ายทอดศิลปะการแสดงลิเกป่าให้แก่เด็ก เยาวชน หรือผู้ที่สนใจศึกษาลิเกป่า

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อัตถาการ. **คติชนวิทยา.** กรุงเทพฯ : หน่วยสารนิเทศ กรมฝึกหัดครู,2520..

จรูญ หยูทอง. **คติทรรศน์วัฒนธรรม.**สำนักพิมพ์ประภาคาร พิมพ์ครั้งที่ 2 .2555.

ชวาลา จินดาผ่อง. (2540). **การศึกษาลิเกป่า.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย . นเรศวร.

พิชัย สุขวุ่น. **การเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.** มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. 2547.

พันทิพา มาลา. **การแสดงลิเกของเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง.** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. 2551

ฉัตรทิพย์ นาคสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2537). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ . . สร้างสรรค์.

ณรงค์ เส็งประชา (2538). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2538). **สมเด็จพระนางเรือล่ม.** กรุงเทพ ฯ : ศิลปากรบรรณาการ.

นิยพรรณ วรรณศิริ (2550). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : ธนาเพรส.

นิเทศ ตินณะกุล (2544). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.** โครงการผลิตตำราและ เอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประจวบ เอี่ยมผู้ช่วย. **ศิลปกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น.** คณะศิลปศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดสิต.2558

ประชิด สกุณะพัฒน์ (2546) . **วัฒนธรรมพื้นฐานประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.

ประทุม ชุมเพ็งพันธ์ (2548). **ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้.** กรุงเทพฯ. : สุริยาสาส์น

ประมวล ดิคคินสัน (2521). **คติชาวบ้าน : การศึกษาด้านมานุษยวิทยา.** กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา.

มนตรี ตราโมท. (2518). **การเล่นของไทย.** กรุงเทพ ฯ : กรมศิลปากร.

ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พันทิพา มาลา. **การแสดงลิเกของเด็กกำพร้าวัดสระแก้ว อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง.** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. 2551

พนิดา สงวนเสรีวานิช. (2538, มิถุนายน). อันเนื่องมาแต่ ซากุฮร. **ศิลปวัฒนธรรม.**

ภาษิต จิตภาษา. (2535, สิงหาคม). ลิเกลูกบทมาจากไหน. **ศิลปวัฒนธรรม,** 14, 76 – 80.

ดนัย ไชยโยธา (2546) . **สังคม วัฒนธรรม และประเพณี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.2535.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยา. (2505). **สาส์นสมเด็จ** เล่มที่ 17**.** กรุงเทพ ฯ : คุรุสภาลาดพร้าว.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากูล. (ม.ป.ป.).**การละครไทย.**กรุงเทพฯ : บูรพาสาสน์.

ทองเจือ โสภิตศิลป์. ประวัติลิเก ประสบการณ์ของชีวิต สารคดีลิเก. **วารสารวัฒนธรรมไทย.** 2529

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). **ลิเก.** กรุงเทพ ฯ : คุรุสภาลาดพร้าว.

สุนันทา โสรัจจ์. (2516). **โขน ละคร ฟ้อนรำ.** กรุงเทพ ฯ : พิฆเณศ.

สาวิตร พงศ์วัชร์. **งานวิจัยการแสดงลิเกป่าจังหวัดภูเก็ต.** ภูเก็ต : สถาบันราชภัฏภูเก็ต. 2540

สุจริต บัวพิมพ์. **มรดกไทย.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.2538

บุคลานุกรม

เกียรติวุธ รักรู้ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ที่ 6 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

จรวย ชูจิตรชื่น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่หมู่ที่ 6 ตำบลอ่าวตง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง

จอมรวย เกลี้ยงช่วย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ฉลวย ชูจิตรชื่น เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 2 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง.

ชูศักดิ์ แซ่เลี้ยว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 4 ตำบลบ่อหิน อำเภอ สิเกา จังหวัดตรัง.

ชัยรัตน์ ชนะรัตน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 184/1 หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ทวีศักดิ์ พิศาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 173/9 หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง.

ทศพร สุขสมบูรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 54 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

นิกร ทองหอม,เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่6/8 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ประภัย ตูลเพ็ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 125 หมู่ที่ 2 อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ประยูร อาหวัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 9 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ปรีชา ดำเนินการ, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ปอง แสงแก้ว, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,ที่บ้านเลขที่ 142 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

เพิ่ม คนเที่ยง, เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ฟอง ชูแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 77 หมู่ที่ 11 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

เพิง รำพา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 74 หมู่ที่ 6 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ลิขิต เพชรหิน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 4 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ดาว พีระเกียรติขจร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

ถาวร รักรู้ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

สุนิสา จินดาแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

สมบูรณ์ ศรีชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 2 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

สมพงษ์ นวลศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

สมพร มากเพิ่ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

สุนทร แซ่เลี้ยว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ทีบ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 4 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

หนูเจือ นวลศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

เอียด คงแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 142 หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง

อภินันท์ เมฆประสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 2 ตำบลอ่าวตง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง

อำนวย จันแดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, อัครเดช ศิวรักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 4 ตำบลบ่อหิน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง